

ČLANCI I RASPRAVE

Dr Branislav Đurđev

DOLAZAK JOSIPA BROZA TITA NA ČELO PARTIJE 1937. I TITOVO NE 1948. GODINE

(Predavanje na svečanoj akademiji održanoj na Filozofskom fakultetu u
Sarajevu 23. maja 1977. godine)*

Povodom dodjeljivanja doktorata vojnih nauka Josipu Brozu Titu jedan od njegovih najbližih saradnika Edvard Kardelj napisao je raspravu *Politika i vojna strategija narodnooslobodilačkog ustanka i socijalističke revolucije u Jugoslaviji i Titova stvaralačka uloga u njenom koncipiranju i realizovanju*. U toj raspravi Kardelj veli: »Tito je uvek imao osobine koje su omogućavale da u mnoštvu događaja vidi ono što je glavno.«¹⁾ A dalje ističe da je Tito raspolagao dalekovidošću koja je često dolazila do izražaja.

Ilustrovaoh bih tu tvrdnju činjenicama iz Titove revolucionarne djelatnosti, služeći se iskazima samog Tita u njegovim predavanjima održanim u Kumrovcu o borbi i razvoju KPJ između dva rata.

O svojim namjerama kad je dobio dužnost organizacionog sekretara Partije Tito veli: »Bilo mi je jasno: prvo, da moramo definitivno vratiti iz

*) U ovoj publikaciji predavanja izostavljen je uvodni jubilarni dio, a unesene su napomene ispod teksta.

1) »Pregled« 4/1977, 423.

inostranstva Centralni komitet u cjelini; drugo, da se moramo osloboditi tutorstva Kominterne i slijepog nekritičkog primanja i provođenja direktiva nekog opštevladajućeg komunističkog centra; i treće, da se moramo osloboditi novčane pomoći sa strane. U tome sam naišao na razumijevanje kod Dimitrova. Razumije se da sam pitao Staljina on to ne bi dozvolio, jer je želio da nas sa malo para drži na uzdi.«²⁾

Drugi fakat je još izrazitiji u onome što hoću da kažem. Pred izbijanje drugog svjetskog rata Tito je pozvan u Moskvu na referisanje Kominterni. Za vrijeme susreta sa sekretarom Izvršnog komiteta Kominterne Manuil-skim predstavnici partija su dobili zadatak da sutradan napišu proglas svojim partijama u skladu sa situacijom koja je nastala kad je Sovjetski Savez zaključio pakt o nenapadanju s fašističkom Njemačkom. Sutradan nijedan od predstavnika komunističkih partija nije donio napisan proglas, osim Tita. Neki su donijeli nekakve teze, a drugi ništa. Bili su zbudnjeni novonastalom situacijom, a naviknuti da u Sovjetskom Savezu vide hegemonu svjetske revolucije, da slijede slijepo njegovu spoljnu politiku. Tito je odgovorio da i dalje ostaje osnovna opasnost fašizam, da i dalje treba komunističke partije da vode borbu protiv njega.³⁾

To što je u svome predavanju ispričao Tito jednostavno kao da se samo po sebi razumije, zapravo je veliko i po svojoj hrabrosti i po svojoj jednostavnosti. Taj fakat osvjetljava iz koje logičke pozicije potiče koncept priprema za ulogu Komunističke partije Jugoslavije u odbrani zemlje u vrijeme kad se nadnijela ogromna opasnost nad opstankom jugoslovenskih naroda.

Čitav narodnooslobodilački rat i revolucija naroda Jugoslavije, pored svih odstupanja od osnovne koncepcije na terenu, kojih je zapravo bilo vrlo malo kad se uzme u obzir komplikovana situacija, imaju vrlo jasan strategijski koncept koji je stvoren i sproveden u djelo pod rukovodstvom druga Tita. To je bio vrlo originalan spoj narodnooslobodilačkog rata i demokratske revolucije koja je nosila rješenje nacionalnog i socijalnog pitanja, odnosno koja je bila socijalistička revolucija. O Titovoj ulozi u stvaranju koncepta ustanka jugoslovenskih naroda uputio bih na ranije citirani rad E. Kardelja. Samo bih ukazao, u vezi s temom koju izlažem ovdje, na to da je revolucija jugoslovenskih naroda stvorila organe neposredne narodne vlasti, neposredne demokratije. Kolika je bila lična uloga Tita u tome, dobro je poznato.

Često i neki strani dobronamjerni posmatrači našeg razvitka shvataju, pa i neki naši historičari pišu tako kao da se naš poslijeratni razvitak demokratskog socijalizma ne naslanja na tradiciju iz narodnooslobodilačkog rata, kao da je nastao spontano poslije sukoba sa Kominformom, odnosno sa Sovjetskim Savezom. Tako, na primjer, poznati rukovodilac Komunističke partije Španije Santjago Kariljo u svome novoizšloj djelu *Evrokomunizam i država* veli: »Jugoslovensko samoupravljanje je u svom početku možda više bilo neka vrsta odbrambenog pronalaska, koji je uključio cio jedan narod u odgovorni posao izgradnje socijalizma i odbrane jugoslovenskog socijalizma od ekonomskog i političkog rata od strane Kominforma. Ali

2) »Oslobođenje«, br. 10403 od 22. maja 1977, 2—3.

3) »Oslobođenje«, br. 10404 od 23. maja 1977, 2.

poslije, kada su otkrivene njegove mogućnosti, samoupravljanje se javlja kao važna komponenta ekonomske i političke demokratije u socijalizmu.«⁴⁾

Na osnovu proučavanja historijskog materijala i analize svega onoga što je prethodilo odluci o radničkom upravljanju privrednim preduzećima, što je ozakonjeno 1950. godine, lako se može utvrditi da je u Jugoslaviji poslije raskida s Kominformom, odnosno sa Sovjetskim Savezom, ponovo došlo do izražaja naslijeđe iz narodnooslobodilačkog rata, a ne da se demokratski socijalizam naknadno razvija, tek poslije raskida s Kominformom.

Jugoslavija se u prvo vrijeme poslije pobjede koju je izvojevala sa saveznicima u drugom svjetskom ratu nužno morala osloniti na Sovjetski Savez i u mnogo čemu ugledati se na njega. Ne samo da nije mogla brzo izgraditi svoju socijalističku pravnu i političku zgradu, a da se ne koristi dotadašnjim revolucionarnim iskustvom, nego je morala i što brže obnoviti teško razorenu zemlju. U tom pogledu je bilo prirodno da se osloni na Sovjetski Savez kad su zapadni saveznici još u ratu gledali da spriječe prve korake u promjeni društvenih i političkih odnosa u Jugoslaviji. Potreba brze obnove i izgradnje zahtijevala je centralistički vođenu državnu ekonomsku politiku. Iz te prijeko potrebe nastao je u izvjesnom smislu prekid u samosvojnem razvitku revolucije u Jugoslaviji. Njeno dograđivanje je u prvo vrijeme moralo ići donekle mimo revolucionarne tradicije iz narodnooslobodilačkog rata, tradicije koja je izrasla u neposrednoj narodnoj demokratiji. Socijalistička revolucija u Jugoslaviji našla se stvarno u procijepu: prirodno je bilo da se razvija u duhu predratne i ratne tradicije naprednih snaga u našoj zemlji, a prvi koraci u izgradnji socijalizma nosili su toj tradiciji tuđe oblike. Međutim, u suštini našeg neposrednog poslijeratnog života kontinuitet s revolucionarnom tradicijom iz narodnooslobodilačkog rata nije prekinut. I u tim sebi tuđim oblicima suština jugoslovenske revolucije očuvala je svoj kontinuitet. Duh jugoslovenske revolucije koji se izražavao u demokratskoj revoluciji koja je nosila socijalno i nacionalno oslobođenje bio je snažniji od njemu tuđih oblika u kojima se kretao.

Sukob sa Kominformom, odnosno sa Sovjetskim Savezom, ima svoju predistoriju. Treća internacionala je osnovana da bude instrument svjetske revolucije. Ali je uskoro između dva rata morala preuzeti važnu ulogu odbrane prve zemlje socijalizma. Staljin i ostali rukovodioci Sovjetskog Saveza pod njegovim rukovodstvom željeli su da podrede Treću internacionalu interesima svjetske politike Sovjetskog Saveza. Kominternu je dobila velika ovlašćenja. Njoj su sve partije bile podređene. Čak je mogla raspustiti partiju u bilo kojoj zemlji. Uticaj sovjetske partije u radu Kominterne postaje presudan. Ni jedno ni drugo nije bilo u Lenjinovo vrijeme. Lenjin je, čak, istupao protiv toga da se sovjetskoj partiji da naročita uloga u Kominterni.

Shvatanja druga Tita o ulozi Partije, pa i njegovi postupci prilikom dolaska na njeno čelo — kao što smo to ranije ukazali, navodeći Titova predavanja u Kumrovcu — nisu se slagala sa Staljinovim koncepcijama o ulozi Kominterne. I za vrijeme rata, kako za vrijeme postojanja Kominterne tako i kasnije, poslije njenog ukidanja, dolazilo je do nesuglasica između rukovodstva naše revolucije i sovjetskog rukovodstva. Ukidanje Kominterne za sovjetsko rukovodstvo uslijedilo je u prvom redu radi odnosa sa saveznicima

4) Citirano prema NIN-u, br. 1375 od 15. maja 1977, 36.

ma, a manje zbog toga što je njeno postojanje bilo smetnja djelovanju pojedinih komunističkih partija u uslovima rata. Sovjetski savez pod Staljinovim rukovodstvom i dalje se ponašao kao i ranije.

Što se više približavala pobjeda, sve je više dolazila do izražaja velikodržavna politika sovjetskog rukovodstva kojoj je Staljin davao koncept. U tajnim pregovorima sa saveznicima sovjetsko rukovodstvo je u mnogo čemu gledalo na Jugoslaviju kao na monetu za potkusurivanje. Poslije pobjede u drugom svjetskom ratu, sovjetsko rukovodstvo je pojačalo velikodržavnu politiku i u zemlji i u odnosima s drugim zemljama, smatrajući zemlje narodne demokratije kao svoje satelite. Na toj osnovi je i nastao Kominform, kojem je bilo namijenjeno da u jednom dijelu svijeta zamijeni Kominternu.

U karakteru naše revolucije i u karakteru sovjetskog velikodržavlja, koje je pod Staljinovim rukovodstvom dobijalo i neke ruske prijevolutivne crte, ležao je sukob između rukovodstva Komunističke partije Sovjetskog saveza i naše Partije. Osnova za taj sukob je bilo drukčije gledište naše Partije nego što je sovjetsko i u pogledu izgradnje socijalizma u zemlji, a još više kad je riječ o odnosima među komunističkim partijama i o položaju socijalizma u svijetu poslije drugog svjetskog rata.

Drug Tito je i za vrijeme narodnooslobodilačkog rata i prije sukoba sa Staljinom naglašavao demokratski i humanistički karakter naše revolucije. Za vrijeme rata je isticao da su »ljudi najveći kapital i njima je potrebno posvetiti najveću pažnju.«⁵⁾ Bitka za ranjenike je jedinstven primjer u istoriji vođenja ratnih operacija. Tito je često naglašavao da se revolucija mora izvoditi na što je moguće humanističkiji način. Za druga Tita »socijalizam znači stvoriti za svakog građanina uslove života dostojne čovjeka« i, prema drugu Titu, »socijalizam zahtijeva primjenu svih rezultata čovječjeg uma na korist naroda« — kao što je rekao 16. novembra 1947. u govoru u Sarajevu prilikom otvaranja pruge Šamac — Sarajevo.⁶⁾ Takva gledišta se možda slažu s onim što je Staljin govorio, ali se ne slažu s onim što je radio. Pod rukovodstvom Staljina u Sovjetskom Savezu vidjela se samo potreba da se zemlja ekonomski i kao državna sila izgradi, a da pri tome nije vođeno računa o ljudima, pa ni o radničkoj klasi. Ono što je bilo prije potrebno poslije revolucije u Sovjetskom Savezu preraslo je u birokratski centralizam, dovelo je u drugim prilikama do birokratiziranja i uprave i privrede. To se izrodilo — kao što svako zna — u surovu, terorističku vladavinu navodno u interesu socijalizma.

To je samo jedna strana sukoba. Druga i mnogo važnija je pitanje odnosa među komunističkim partijama, pitanje položaja socijalizma u svijetu i s time u vezi pitanje položaja naše zemlje. Sukob je morao doći naročito na pitanju blokova u svijetu.

Titovo gledište u pitanju blokova u svijetu koji su se počeli obrazovati poslije drugog svjetskog rata bilo je originalno. Ono pokazuje da naša politika u pokretu nesvrstavanja ima dublje korijene, da proizlazi iz revolucionarne strategije koja se nije izgradila tek poslije sukoba.

5) Josip Broz Tito I, *Borba za oslobođenje Jugoslavije 1941—1945*, »Kultura« 1947, 10.

6) Josip Broz Tito III, *Izgradnja Nove Jugoslavije*, »Kultura« 1950, 16 i 17.

Tito se već 31. marta 1947. godine, znatno ranije nego što je došlo do otvorenog sukoba sa rukovodstvom Komunističke partije Sovjetskog Saveza, u ekspozeu o spoljnoj politici u Narodnoj skupštini, dakle u izjavi u kojoj se određuje spoljna politika zemlje, izjasnio protiv politike blokova u svijetu. »Drugovi poslanici! — veli Tito u tom ekspozeu — Reakcionari na Zapadu obično govore o dva bloka: zapadnom i istočnom. To govore oni koji žele rat. Kad bi se ti njihovi blokovi obistinili, onda bi opasnost rata bila permanentna, jer blokovi u sebi sadrže tu opasnost.«⁷⁾ Istina, Tito zastupa tada tezu da Sovjetski Savez i zemlje narodne demokratije ne predstavljaju blok nego da su utočište mira u svijetu. To bi tako i trebalo da bude da se interesi socijalizma u svijetu nisu gledali kroz naočare sovjetskog velikodržavlja. Tito je, razumije se, pri toj izjavi imao pred očima u prvom redu interese naše zemlje, principe revolucionarne strategije u izgradnji socijalizma kod nas, ali posmatrano šire, sa stanovišta odnosa u svijetu. Razumije se da je onome koji je svim silama radio na uspostavljanju bloka u svijetu pod vođstvom Sovjetskog Saveza taj stav bio povod za akciju.

Na naprijed izloženoj osnovi izbio je 1948. sukob između rukovodstva Komunističke partije Sovjetskog Saveza i naše Partije. To je bio sukob samosvojne revolucije u jednoj maloj zemlji i velikodržavlja u prvoj zemlji socijalizma koja je pod Staljinovim rukovodstvom pošla putem izrođavanja u birokratsku vladavinu zasnovanu na teroru u zemlji i putem pretvaranja Sovjetskog Saveza u veliku silu u svijetu s mnogim starim ruskim prijevolumionarnim karakteristikama.

U postupku Tita prilikom dolaska na čelo Partije 1937. i u Titovom NE 1948. postoji izvjesna sličnost situacije i pri tome jedna osnovna komponenta. Iako se pritisak Kominterne 1937. ne može uporediti sa sukobom 1948. godine, ipak se i tada postavljalo pitanje opstanka KPJ i njene uloge u revolucionarnoj djelatnosti u Jugoslaviji; prijetilo joj je raspuštanje. Tito je imao tada povjerenje u partijsko članstvo, u radničku klasu i radne mase u zemlji. Titov dostojan odgovor Staljinu 1948. mogao je uslijediti samo uz njegovo povjerenje u Komunističku partiju Jugoslavije, u radničku klasu i narodne mase svoje zemlje, u njihovu revolucionarnu tradiciju i hrabrost da se odupru svakom pritisku koji narušava tekovine samosvojne revolucije u Jugoslaviji koja je počivala na najširoj mogućoj demokratiji.

Titov dolazak na čelo Komunističke partije Jugoslavije značio je pripremu da se dočeka predstojeći rat borbom za opstanak naroda Jugoslavije, ali da se toj borbi da karakter socijalnog i nacionalnog oslobođenja.

»Titovo NE« — kako mnogi zovu taj iznad svega dramatični istorijski momenat u 1948. godini — otvorilo je krupna pitanja u izgradnji socijalizma u našoj zemlji, ali i pitanja s kojima se susreće savremeni marksizam.

Prvo se pojavilo pitanje odnosa među komunističkim partijama, kao i odnosa među socijalističkim zemljama, odnosno među zemljama u kojima su komunističke partije na vlasti. S tim u vezi se postavilo pitanje odnosa prema naprednim, antiimperijalističkim pokretima. Jednom riječi, postavilo se pitanje socijalizma u svijetu u novim uslovima poslije drugog svjetskog rata.

Drugo se postavilo pitanje zamjene koncepta izgradnje socijalizma putem vladavine u ime radničke klase, što je staljinizam doveo do izrođavanja

7) Josip Broz Tito II, *Izgradnja Nove Jugoslavije*, »Kultura« 1948, 267.

u birokratsku vladavinu nad radničkom klasom, konceptom izgradnje socijalizma kao procesa vladavine radničke klase i radnih masa. S tim u vezi postavilo se pitanje ekonomskog sistema. Nije se moglo ostati na privredi dirigovanoj od državnog centra. A na kraju se postavilo pitanje održanja mira u svijetu; kako se za njega boriti jer je to uslov našeg nesmetanog razvitka.

Naši odgovori na ta pitanja nemaju svoje korijene tek u situaciji nastaloj poslije 1948. godine, nego imaju duboke korijene u našoj revoluciji kojoj je drug Tito dao koncept.

Samoupravno društvo nije se kod nas začelo u prvom redu kao odbrambeni sistem na pritisak Kominforma, odnosno sovjetskog rukovodstva, nego kao primjena Marksovih, Engelsovih i Lenjinovih ideja o odumiranju države u socijalizmu i kao primjena parole »fabrike radnicima«. To je jasno iz ekspozea druga Tita u Narodnoj skupštini 26. juna 1950. godine, kada je ozakonjena odluka o radničkom upravljanju privrednim preduzećima.⁸⁾ Samoupravno društvo u našoj zemlji sa svojim ekonomskim, društvenim i političkim sistemom jeste plod našeg socijalističkog razvitka, u kojem je osnovna progresivna tendencija savremenog svijeta, oslobođenje rada, postalo proces konkretnog ostvarenja saobraženog istorijskim uslovima i materijalnim mogućnostima zemlje.

Jugoslavija je najčvršći stub nesvrstavanja — kao što kaže peruanski list »La Kronika« u članku posvećenom osamdesetpetoj godišnjici života druga Tita — zato što njena unutrašnja politika odgovara pokretu nesvrstavanja.⁹⁾ I zato što je to interes naše zemlje, ali Jugoslavija tu ispunjava i svoje međunarodno dugovanje. U uslovima savremenog čovjekovog vladanja prirodnim silama, u onoj strani života ljudi koja je odlučujuća za njihovu sudbinu, pokret nesvrstavanja se bori za razrješavanje istorijskih, društvenih problema savremenog svijeta na način koji najviše odgovara našoj epohi. Kao što smo vidjeli, jedan od tvoraca pokreta nesvrstavanja i sadašnja najistaknutija i najuticajnija ličnost u tom pokretu, drug Tito nije tek poslije sukoba s Kominformom imao protivblokovski koncept razvitka sadašnjeg svijeta.

Na kraju bih istakao još samo ovo: 1937. godine dolaskom Josipa Broza Tita na čelo Partije započeo je hod samosvojne socijalističke revolucije u Jugoslaviji. Ona se i u pripremama i u samom narodnooslobodilačkom ratu uklopila u svjetsku antifašističku borbu. Neposredno poslije rata u prvim godinama obnove i izgradnje zemlje u hodu samosvojne jugoslovenske revolucije nastao je izvjesni predaš, koji svojim oblicima, tada nužnim, nije odgovarao karakteru samosvojne jugoslovenske socijalističke revolucije. Poslije 1948. nastavio se njen prirodni hod koji je doveo do jugoslovenskog samoupravnog socijalističkog društva. U novim uslovima poslije drugog svjetskog rata jugoslovenska revolucija se na najbolji mogući način uklopila u svjetsku antiimperijalističku revoluciju.

Samosvojnosti jugoslovenske socijalističke revolucije dao je osnovni koncept Josip Broz Tito.

8) Josip Broz Tito V, *Borba za socijalističku demokratiju*, »Kultura« 1953, 9,22-36.
9) »Borba« god. LV, br. 117 od 29. aprila 1977, 5.

O USORSKIM VOJVODAMA I POLITIČKOM STATUSU USORE U SREDNJEM VIJEKU

Usora spada u red onih, brojnih političkih organizama koji su, stoljećima, na specifičan način, funkcionirali na tlu današnje Bosne i Hercegovine, a zatim iščezli, ostavivši tek poneki trag u narodnoj kulturi, mentalitetu, načinu života i onomastici. U isto vrijeme ovaj organizam je sve do danas ostao nedefiniran i — općenito — slabo proučen.

Oskudna povijesna vrela omogućavaju da se Usora, kao realni politički organizam, prati svega dva i po stoljeća — od prve polovine XIII do druge polovine XV stoljeća. Ipak, postoje brojni i opravdani razlozi, koji govore da je određena politička autarhija ove oblasti nastala mnogo ranije. Među takve razloga ubrajam: geografski smještaj među bolje poznatim, jasnije izraženim i čvršće organiziranim oblastima: srednjom Bosnom, Srbijom (odnosno Mačvom), Slavonijom i Donjim Krajevima. K tome dolazi veličina prostora i arhaičan karakter političkog statusa koji je vidljiv iz pisanih povijesnih vrela. Određenu vrijednost ima i arhaični oblik imena.

Za bližu kronologiju nastanka Usore kao teritorijalno-političke organizacije nema nikakvih konkretnih oslonaca. Ipak, mislim da, na temelju općih analogija s ostalog prostora Južnih Slavena, treba računati s nekom »sklavinijom« — u vrijeme kada se one, kao rudimentarne političke organizacije, pojavljuju i kod ostalih Južnih Slavena.

Ime Usora još nije dobilo svoje znanstveno objašnjenje. Pretpostavljajući da je ime oblasti (zemlje) preuzeto od naziva rijeke, najveći broj znanstvenika šutke priznaje da je ova riječ kao hidronim vrlo stara i zbog toga — praktično — neobjašnjiva. U svakom slučaju, takva mogućnost nije isključena, ali je za sada nije moguće niti dokazati niti sasvim odbaciti. Ne upuštajući se u dublje analize, smatram da je korisno ukazati na neke indicije historijskog i lingvističkog karaktera koje, svakako, treba imati u vidu pri pokušaju objašnjenja pojma i historijskog sadržaja imena Usora.

Ako se u etimološkim rječnicima pokuša naći objašnjenje imena Usora, onda u prvom redu treba računati sa staroslovenskom osnovom *BbCOPb*. Taj pridjev se u izvornom obliku izgubio, ali je sačuvan u izvedenici osoran, u značenju: *asper, auster, grub, oštar, strog, ohol, ponosit,*

srdit, gnjevan.¹⁾ Prateći faze i pravac razvitka ove osnove, može se zapaziti da je najprije došlo do supstitucije (prvog) poluglasa, pa su se pojavili oblici *vosor(a)*, *vasor(a)*, *vuzur(a)*, a možda i *visor(e)*. U drugoj fazi došlo je do otpadanja početnog *v*, pa su ostali oblici *usor(a)* i *osor(an)*. Po tome bi ime Usora označavalo »osornu« — to jest — oporu, neprijaznu, odbojnu ili oholu zemlju. Takav naziv mogao je potjecati od susjeda — Panonaca i Slavonsaca — koji su takvu predstavu stvorili zbog osobina zemljišnog reljefa i klime ili zbog karakternih crta usorskog stanovništva.

U najstarijim vrelima pisanim na latinskom jeziku u kancelarijama Rima i Ugarske — tijekom XIII stoljeća — pojavljuju se razni oblici: *Wosora* (1225), *Wassora* (1225), *Wasscura* (1236), *Wozora* (1244), i *Vozora* (1273).²⁾ U domaćim vrelima nema spomena Usore sve do trećeg decenija XIV stoljeća, a tada je već sasvim jasan oblik Usora (*Ussora* — 1326);³⁾ *Usora* 1326—1333;⁴⁾ *usorski* — na pečatu bana Stjepana II⁵⁾ itd.

Ako bi prema širenju imena Usora pokušali dokučiti nešto i o razvitku političkog organizma istoga imena, onda se opet susrećemo s osnovnom dilemom: da li je širenje imena, a po tome i politički razvitak počeo od imena prvobitne (ranofeudalne) župe u slivu rijeke Usore, ili je ime rijeke i užeg teritorija derivat širega pojma. U prvome slučaju, slijedom historijskih zbivanja, Usora bi se, iz ovoga jezgra širila niz donje porječje rijeke Bosne, zatim lijevom stranom Save — sve do Drine. U vrijeme najvećeg obima Usora je bila obuhvatila i porječje Spreče — nekadašnju oblast Sol, te bosanske srednje Podrinje sa čitavim slivom rijeke Drinjače. Za takav proces stvaranja širih političkih organizacija moglo bi se naći dosta analogija, pa i u samom susjedstvu Usore, ali osim uopćene analogije i činjenice da se ime Usora do danas održalo samo u porječju istoimene rijeke, nema drugih oslonaca pomoću kojih bi se takav proces mogao i provjeriti. Geografski smještaj župe Usore na periferiji oblasti, kao da ne opravdava takvo zaključivanje. Tome bi se moglo dodati da širenje nekog političkog organizma iz užeg jezgra više odgovara političkim zajednicama koje tendiraju ka potpunoj samostalnosti.⁶⁾ Stoga ne treba sasvim odbaciti ni mogućnost da se ime Usora (za rijeku i župu — nahiju, predio) stvorilo i dugo držalo na periferiji usorske oblasti — u graničnom području prema Donjim Krajevima i srednjoj Bosni. To bi praktično značilo da je rijeka (i nahija) dobila ime od šire oblasti i da je naziv oblasti stariji od imena rijeke i župe. Zakonitost, po kojoj se onomastički tragovi teritorijalno-političkih jedinica mno-

1) Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti — pod riječju *osoran*; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II knjiga, Zagreb 1972, pod riječju *osoran*.

2) Regesta izvora u djelu Eusebius-a Fermendžina, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagabriae 1892, str. 7, 10, 13, 15.

3) Thalloczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München — Leipzig 1914, 8, 15, 17 i dr.

4) Ljubomir Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I*, Beograd — Sremski Karlovci 1929, br. 46, str. 55.

5) P. Anđelić, *Srednjovjekovni pečati iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1970, 16—17.

6) Takvi su primjeri: Bosna, Trebinje, Ras i dr. O današnjem predjelu Usori vidi knjigu Milenka S. Filipovića, *Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne*, Sarajevo 1969, 41.

go češće i dulje održavaju na periferijama i graničnim područjima — nego li u njihovoj unutrašnjosti — može se dokumentirati brojnim primjerima sa širokog južnoslavenskog prostora, pa i s područja same Usore.⁷⁾

Kada je riječ o srednjovjekovnoj Usori, osim naziva sačuvanog na zapadnoj periferiji oblasti (rijeka i nahija Usora), treba ukazati i na još jedan zanimljiv trag — na nekadašnjoj južnoj granici usorske zemlje. Riječ je o imenu jedne (inanje) teritorijalno-političke jedinice na sjevernim obroncima planine Majevice pod imenom Visori ili Visore. Ime je zasvjedočeno još u XV stoljeću,⁸⁾ a duže vremena funkcionirala je i turska nahija istog imena.⁹⁾ Danas je to ime jednog sela.¹⁰⁾ Geografski položaj — na granici »prave« Usore i nekadašnje oblasti Soli — objašnjava njegov nastanak i uporno održavanje. Arhaična forma imena daje mogućnost da se i sam razvitak imena Usora cjelovitije sagleda.

Širenje usorske oblasti i imena može se pratiti samo u nekim njegovim aspektima. Već smisao prvih vijesti o Usori iz XIII stoljeća upućuje na zaključak da se ova oblast pružala sve do Drine.¹¹⁾ Sjeverne granice (rijeka Sava) isto kao i zapadne (razvođe između porječja Bosne i Ukrene) — bile su, kako izgleda, konstantne. Negdje od polovine XIV stoljeća u Usoru se ubraja i porječje Spreče, koje je do tog vremena bilo organizirano kao posebna teritorijalno-politička jedinica — Sol — približno u rangu Usore.¹²⁾ Nekako u isto vrijeme ili samo nešto kasnije — dolazi do određene integracije srednjeg Podrinja i Usore.¹³⁾

Teritorijalna organizacija usorske zemlje u srednjem vijeku ne može se u cjelini i sa sigurnošću rekonstruirati. Neposrednih svjedočanstava o bilo kojoj usorskoj župi uopće nema. Stoga se za upoznavanje župske organizacije u Usori moramo služiti analogijama i posrednim tragovima. Tako je sve do danas, u imenu predjela sa jasno označenim granicama, sačuvano ime župe Usore i istoimene rijeke.¹⁴⁾ U jednom izvoru iz 1326—9. sačuvano je ime župe Nenavište, koja se prostirala uz donji tok i ušće rijeke Bosne. Iako u samom izvoru nije spomenut termin župa, ne treba sumnjati u postojanje takve upravne jedinice, jer se pod tim imenom, još dugo u tursko doba,

-
- 7) Npr. Bosanski Šamac, Bosanska Rača, a nešto dalje uzvodno i: Bosanski Kobaš, Bosanski Brod, Bosanska Gradiška i sl.
 - 8) Na tri nadgrobna spomenika — stečka u današnjem selu Piperima spominje se »plemenita zemlja« »na Visorah« (Marko Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knj. IV, Sarajevo 1970, br. 286—288).
 - 9) Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959, 172, 173, 201, 202, 231; Dr Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina*, Sarajevo 1975 — prema registru.
 - 10) Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 1895, Sarajevo 1896, str. 282.
 - 11) Dugotrajno povezivanje Usore s Mačvom upućuje na zaključak da su se te oblasti prostirale jedna uz drugu, dok se rijeka Drina nameće kao prirodna granica.
 - 12) Do uklapanja Soli u Usoru došlo je u vrijeme bana Stjepana II. O tome će biti još govora u ovome članku.
 - 13) O svojevrsnoj integraciji srednjeg Podrinja u Usori raspravljam u posebnom članku koji se nalazi u štampi. (Glasnik Zemaljskog muzeja BiH). Osnovu za tu spoznaju koja je nova u našoj historiografiji daju podaci o podrinjskoj vlasteli iz roda Trebotića koji postaju usorskim vojvodama. I o tome će još biti govora u ovome članku.
 - 14) O tome vidi kod M. S. Filipovića, op. cit. 41—54. Tamo je navedena i ostala literatura.

naziva i prostrana turska nahija.¹⁵⁾ Za ostale usorske župe nema ni toliko podataka. Može se samo s određenim stepenom vjerojatnosti pretpostaviti da su gradovi, za koje znamo da u kasnom feudalizmu imaju funkciju političkih centara, stvarno nastali još u vrijeme kada je župski sistem bio aktivan. Kada se osmotri relativno mali broj i geografski raspored gradova, te veličina njihovih distrikata, onda se može računati da su, kao župski gradovi, mogli nastati: Maglaj u dolini Bosne, Srebrnik u slivu Tinje, te Zvornik ili Teočak u Podrinju. Jedino za župu oko Srebrnika postoji jedan komplementarni podatak: zna se, naime, da je jedan velikaš iz roda Tihoradića, Juraj Tihčinović, otac Vukmira i Vukašina Zlatonosovića, još 1392. g. nosio titulu župana.¹⁶⁾

Jedan preliminarni *popis usorskih ranofeudalnih župa*, sastavljen po analogiji s bolje poznatim područjima Bosne, te prilagođen geografskim osobinama kraja i situaciji iz vremena turske uprave i sl., izgledao bi ovako:

1. Mora se pretpostaviti da je u ranijem srednjem vijeku egzistirala župa nepoznatoga imena u dolini Bosne na prostoru koji danas zauzimaju općine Žepče, Zavidovići i Maglaj. U prvo vrijeme turske uprave sav taj prostor pripadao je nahiji Maglaj, ali se zapaža i jedna uža podjela na manje nahije — Žepče i Maglaj. S dosta razloga može se računati da su obje ove jedinice bile formirane još u predtursko doba. Kao najvjerojatniji naziv, koji je mogla nositi i nekadašnja župa, jest ime *Maglaj*. Od utvrđenih gradova, koji su se bili razvili i u političke centre, pouzdano se zna samo za Maglaj. Naselja gradskoga tipa (varoši), koja su u vrijeme kasnog feudalizma, bez sumnje, vršila ulogu gospodarskog centra, mogla su se registrirati: u podgrađu Maglaja, u Žepču i u današnjem Novom Šeheru.¹⁷⁾

15) Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München — Leipzig 1914, 14. Kasnije će još biti riječi o ovoj župi.

16) Kao komplementaran oslonac za identifikaciju nekih starih župa u Bosni može poslužiti i mreža franjevačkih samostana u XIV stoljeću. Može se, naime, nazreti da je ova mreža, donekle, vodila računa o postojećim administrativnim granicama, zatim o etnološkim osobinama stanovništva, a posebno se može tvrditi da su franjevački samostani podizani gotovo isključivo u razvijenijim naseljima, odnosno u političkim centrima i naseljima gradskoga tipa. Za naše područje značajno je da su 1378. g. postojali franjevački samostani u Bijeljini, Teočaku, Koraju (?), Skakavi i Modriči. O tome vidi A. Handžića, op. cit. — prema registru (uz odgovarajuća naselja) i J. Jelenića, *Kultura i bosanski franjevci*, Sarajevo 1912, 37.

17) Specifičnost ovoga kraja predstavlja i narodna nošnja većine hrvatskog i srpskog stanovništva. Neposredno do današnjeg Žepča nalazi se selo pod karakterističnim imenom Varošišće, a imenom Varoš zove se još i jedan zaselak Novog Šehera i kvart današnjeg Maglaja; sve su to svjedoci srednjevjekovnih naselja gradskog tipa.

Stara katolička župa za ovaj predio nosila je ime Maglaj, iako joj je sjedište bilo u Žepču ili u Osovi nedaleko od G. Šehera. Sklon sam mišljenju da se u ovom kraju nalazio i jedan od franjevačkih samostana usorske kustodije u drugoj polovini XIV stoljeća (možda samostan Vrbača, kako se zove i danas jedno selo blizu Osove).

Pitanje grada Žepča kao tvrđave još nije dobila arheološku provjeru. Ruševine dvaju gradova nepoznatog imena nalaze se i u selu Docu, nedaleko od današnjih Zavidovića i kod sela Trbuka sjeverno od Maglaja (Literatura: Šabanović, op. cit. 149, 150, 184; A. Handžić, op. cit., 97, 115, 86; ostali po-

2. *Župa Usora* je, osim porječja istoimene rijeke, vjerojatno obuhvaćala i dolinu Bosne oko Doboja. Na takav zaključak upućuje situacija iz prvih decenija turske uprave kada je Doboj bio u sastavu usorske nahije. Manje upravne cjeline u ovoj župi — nahiji jesu upravni distrikti gradova Tešnja i Doboja. Ovi distrikti, bez sumnje, su formirani još u vrijeme bosanske samostalnosti, a održavali su se i za čitavo vrijeme turske uprave. U podgradima obaju gradova razvila su se i varoška naselja kao ekonomska središta svoga kraja. — Po današnjoj upravnoj podjeli, na području ranosrednjovjekovne župe Usore egzistiraju općine: Tešanj, Doboj i najveći dio Teslića.¹⁸⁾

3. *Župa Nenavište* je nešto bolje, ali još nedovoljno poznata. Iako se ovim imenom kroz nekoliko stoljeća zove jedna prostrana teritorijalno-politička jedinica, nije sasvim sigurno da je tako glasilo i prvotno ime župe.¹⁹⁾

Granice Nenavišta se približno poklapaju s područjem današnjih općina: Gradačca, Modriče, Orašja, Bosanskog Šamca i Odžaka, što se može provjeriti turskim defterima XVI stoljeća,²⁰⁾ a djelomično i domaćim vrelima XIV stoljeća.²¹⁾ U vrijeme turske uprave sve područje s desne strane Bosne pripadalo je, bar u ranije doba, nahiji Nenavište ili Gra(da)čac, a teritorij na lijevoj strani Bosne spadao je u nahiju Dobor.

U etnološkim osobinama naroda ovoga kraja očuvane su, sve do danas, osnovne konture stare župe: glavninu nekadašnjeg Nenavišta čini prediona cjelina (Bosanska) Posavina, koja, po zapažanju etnologa Milenka S. Filipovića, obuhvaća »nisko zemljište na desnoj strani Save počevši od Bosanskog Šamca, odnosno do donjeg toka reke Bosne, pa dalje na istok.« ...

daci uzeti su iz citiranog Popisa žiteljstva Bosne i Hercegovine i iz dokumentacije u Arheološkom odjeljenju Zemaljskog muzeja BiH u Sarajevu).

Izvori ne dozvoljavaju da se u ovome području registrira i neko srednjovjekovno vlastelinstvo. Jedino se, prema smislu turskih izvora o kraljevskim Vlasima oko Maglaja i Žepča, mogu nazreti vladarske domene stočarskog karaktera.

18) Jedan od lokalnih centara u ovoj župi svakako je bilo i područje oko ljevkovitih vrela u današnjoj Vručici kod Teslića.

Od pojedinačnih vlastelinstava u župi Usori mogu se pouzdano ustanoviti: selo Kaloševići — kneza Vukoslava Hrvatinića (1329), Čečava — kneza Grgura Hrvatinića (1329), Radna Gornja i Donja — Radivoja Kotromanića (1461), te vladarska domena ratarskog i stočarskog smjera oko grada Tešnja (Thalloczy, Studien 11, 14; Glasnik Zem. muzeja BiH 1909, 447). Ostala literatura: Šabanović, op. cit. 145, 150, 184.; Handžić, op. cit. 97, 115; isti: »Nahija Brod krajem XV i početkom XVI vijeka«, Radovi sa simpozija »Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura«, izdanje Muzeja grada Zenice, br. III, Zenica 1973, 383—391.

19) Prvi i jedini spomen Nenavišta (ili Nenavišća) je u povelji bana Stjepana II iz 1329. g. (Thalloczy, Studien 14—15). Turski defter od 1548. g. jedan posjed naziva »selo Skugrići sa Nenaviškim Poljem« (Handžić, *Tuzla*, 139). Sela Skugrići Gornji i Donji postoje i danas na prostoru između Modriče i Gradačca.

20) Dosta podataka o ovoj nahiji ima kod Handžića, *Tuzla i njena okolina u XV vijeku* (prema registru).

21) U već citiranoj povelji bana Stjepana II iz 1329. g. (Thalloczy, Studien 14—15), u Nenavište se ubraja i selo Jakeš na lijevoj, kao i selo Modrič(a) — na desnoj strani rijeke Bosne.

»U samoj Polavini kažu da je Posavina samo ona površina što je plavi Sava, dakle uzan pojas niskog zemljišta pored Save, a između Bosanskog Šamca i Brčkog. U tom pojasu je u većini hrvatsko stanovništvo. U širem smislu, Posavina je čitava ravnica od Save pa sve do Trebave i Majevice planine na jugu.«²²⁾ Predio nekadašnjeg Nenavišta sa zapadne strane rijeke Bosne ponaša se također kao posebna cjelina i daleko je više upućen na krajeve istočno od rijeke nego na one prema zapadu. Etnolozi su zapazili i ovdje predionu cjelinu pod imenom Vučjak, iako je nisu do kraja razradili.²³⁾

Koliko se može danas raspoznati, župa se već u kasnom feudalizmu dijelila na dva manja kotara sa sjedištima u Gradačcu i Doboru.²⁴⁾ Značajniji gospodarski centri razvili su se u podgrađima utvrđenih gradova i u Modriči, za koju se zna da je već u XIV stoljeću kultno središte šire okoline.²⁵⁾

Najveći dio Nenavišta je već u XIII stoljeću, a i znatno ranije bio izdijeljen na prostrana vlastelinstva. Tako se u prvoj polovini XIII stoljeća ovdje raspoznaju već formirana vlastelinstva: Tumicha (možda identična s kasnije bolje poznatim posjedom pod imenom Dubimcha), i Tolisa, posjed rodbine i sinova nekadašnjeg bosanskog bana Borića.²⁶⁾ Pored toga, ovdje je bilo i prostrano vlastelinstvo bosanske biskupije, osnovano donacijom hrvatskog hercega Kolomana, a proširivano u više navrata donacijama: bana Ninoslava, kralja Bele IV,²⁷⁾ te banova Prijezde i Tvrtka Kotromanića.²⁸⁾ U zapadnim krajevima Nenavišta bilo je i posjeda velikaškog roda Hrvatinića (Jakeš, Modriča i poblize nepoznati Volović).²⁹⁾ Zna se da su, bar neko vrijeme, ovdje imali posjed i duvanjski Semkovići (Jelšavica).³⁰⁾ Zbog tolikih donacija mora se pretpostaviti da je dugo vremena jedan dio ove župe spadao u vladarsku domenu.

Koraj: Iz razloga istaknutih na početku ovoga »spiska usorskih župa« mora se računati i s jednom starom župom na prostoru koji ograničavaju: malo prije opisana župa Nenavište — sa zapada, rijeka Sava — sa sjevera, područje Bijeljine (Semberija) — s istoka, te planina Majevice

22) Milenko S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju severoistočne Bosne*, izdanje Akademije nauka i umjetnosti BiH, Građa, knj. XVI, Sarajevo 1969, 111—112.

23) Op. cit. 63.

24) Takvu podjelu indicira lokacija utvrđenih gradova Dobra i Gradačca, a to potvrđuje i situacija iz turskoga doba.

25) Lokaliteti s imenom Varoš konstatirani su u podgrađu Gradačca i u današnjoj Modriči. Za franjevački samostan sa crkvom sv. Ilije u blizini Modriče zna se još od druge polovine XIV stoljeća.

26) Theiner, *Mon. Slav. merid. I*, 297—298; Smičiklas, *Codex dipl. IV*, 236—240. Za posjed rodbine i sinova bana Borića, vidi studiju Vladimira Čorovića, *Ban Borić i njegovi potomci*, Glas Srpske kraljevske akademije, Beograd 1940, 52; Ć. Truhelka, *Studije o podrijetlu*, Zagreb 1941, 49.

27) Theiner, 1. c.; Smičiklas, 1. c.

28) Thallóczy *Studien*, 331—332; Eusebius Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagrabiae 1892, 40—42.

29) Thallóczy, op. cit. 13—15.

30) Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, 226—227; Glasnik Zemaljskog muzeja BiH — Arheologija, Sarajevo 1969, 285—288.

i župa Sol — s juga. To su, uglavnom, porječja manjih Savinih pritoka: Tinje, Brke, Lukavca, Bijele i Gnjice. Na tome prostoru, u ranije vrijeme turske uprave, prostirale su se: velika nahija Koraj — bliže Savi, te manje nahije: Srebrenik, Jasenica, Visore i Završ — dublje u obroncima Majevice.³¹⁾ Glavninu ove pretpostavljene župe danas zauzimaju općine Brčko, Srebrenik, Čelić i Lopare. Gotovo i ne treba sumnjati da je staro ime za župu bilo — *Koraj*; ovo zbog toga što je turska nahija Koraj obuhvaćala više od polovine gore opisanog prostora u XVI stoljeću,³²⁾ a u timarskoj organizaciji, koja je dugo čuvala staru teritorijalnu podjelu, upravna jedinica istoga imena zauzimala je još veći obim.³³⁾

Stariji politički centri ove župe kao da su se nalazili u slivu rijeke Tinje. Tu se razvio Srebrenik, najtvrđi grad u ovim krajevima i kasniji politički centar čitave Usore.³⁴⁾ Lokacija franjevačkog samostana iz XIV stoljeća u Skakavi, na srednjem tijeku Tinje,³⁵⁾ pretpostavlja i postojanje razvijenog naselja na tome području. Nedaleko od ušća Tinje podignuto je i utvrđenje Brčko, uz koje se brzo formiralo i malo varoško naselje.³⁶⁾ Na Tinji je i selo Vitanovići, koje bi se, možda, moglo vezati za ime Vitana Tihoradića, usorskog velikaša u XIV stoljeću iz starog županskog roda.³⁷⁾ Kao značajnije naselje i lokalni centar treba izdvojiti i Koraj, u čijoj se okolini nalaze ruševine još neispitanih utvrda, te tragovi crkve i naselja varoškog karaktera.³⁸⁾

Relativno velik broj manjih upravnih jedinica (4), koje su se vjerovatno još u kasnom feudalizmu izdvojile iz cjeline stare župe, rezultat su specifičnih političkih prilika i socijalno-gospodarskih odnosa između ravnicaškog — ratarskog i brdskog — stočarskog stanovništva na majevičkom pobrđu.

Nije mi poznato da li je etnološka znanost zapazila neke zajedničke osobine ovoga područja, ali se dosta jasno ocrtavaju susjedni predjeli koji ograničavaju ovaj prostor.

Najnoviji izvori turskog porijekla otkrili su i dva do sada nepoznata grada — tvrđave na rijeci Savi: oba su bila smještena na samoj obali Save, podignuta su, svakako, još prije Turaka, imala su i podgrađa varoškog tipa. To su: Brčko, na ušću Brke i Novi, nedaleko od utoka Lukavca u Savu.³⁹⁾

31) Handžić, *Tuzla* — prema registru.

32) Vidi kod Handžića kartu nahija sjeveroistočne Bosne u XVI st.

33) Vladislav Skarić, *Popis bosanskih spahija iz 1711. g.*, GZM 1930, 83—90 i priložena karta.

34) Tako je, npr. 1333 g. ban Stjepan II pod Srebrenikom vršio službeno uredovanje i izdao svečanu povelju; 1405—1409. g. Srebrenik je bio mjesto najžešćih borbi između bosanske i ugarske vojske; poslije 1463. g. ovaj grad je središte tzv. srebreničke banovine.

35) Dr fra Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci I*, Sarajevo 1912, 37.

36) Handžić, op. cit., 85, 86, 91, 132.

37) O vlasteoskom rodu Tihoradića, pa i o Vitanu govori se više u drugom dijelu ove studije.

38) Alija Čatić, *Bilješke o Koraju i Tutnjevcu*, GZM 1901, 445—449.

39) Handžić, op. cit., 24, 25, 31, 131, 33, 34, 35, 36, 46, 47, 68, 72, 73, 75, 81, 124, 144, 146, 227.; od istoga autora: »Stari grad Novi na Savi«, *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, XIV, 1964, 239—251.

Peta usorska župa je, najvjerojatnije, nosila naziv *Bijeljina*.⁴⁰⁾ To područje koje zatvaraju Drina i Sava na istoku i sjeveru, a obronci planinskog lanca Majevice — na jugu, ispunjeno slivovima rječica: Dašnice, Janje i Tavne, također sačinjava geografski jedinstvenu cjelinu. Čitav prostor je ravan na sjeveru, a brdovit na jugu, što je uvjetovalo i karakter njegove političke organizacije u prošlosti, a i danas. U srednjem vijeku, kao i u doba turske uprave, ovdje su bila formirana dva upravna kotara — Bjeljina i Teočak;⁴¹⁾ danas — tu funkcioniraju dvije općine: Bijeljina i Ugljevik.

Krajem srednjeg vijeka na ovome području mogu se registrirati četiri naselja varoškog tipa; to su: Četvrtkovište (današnja Bijeljina),⁴²⁾ zatim naselje nepoznatoga imena u Janji,⁴³⁾ trgovište Glavičica⁴⁴⁾ i podgrađe tvrđave Teočaka.⁴⁵⁾

Jedini poznati utvrđeni grad je Teočak. Ruševine tzv. Jablan-grada kod Ugljevika još nisu arheološkim putom provjerene.

Najveći dio ovoga kraja danas je poznat pod imenom Semberija. Samo ime nije naročito staro, ali ono ipak pokazuje kako se ovaj prostor i danas ponaša kao jedinstvena cjelina u etnološkom smislu.⁴⁶⁾

Lokacija franjevačkog samostana iz XIV stoljeća u Bijeljini također, u određenoj mjeri, predstavlja dokaz o postojanju i posebne upravne jedinice.⁴⁷⁾

Šesta usorska župa, kako mislim, prostirala se na području današnje općine *Zvornik*. Kroz gotovo čitavo vrijeme turske uprave ovdje su funk-

40) Veliki broj povjesničara misli da je Bijeljina spomenuta (pod imenom Belino) već u Ljetopisu Popa Dukljanina, u vezi s događajima iz X stoljeća (Vidi *Istoriju Crne Gore I*, Titograd 1967, 366 — dio koji je pisao Jovan Kovačević).

U Dubrovačkom arhivu Bijeljina je spomenuta samo jedanput — 1446. g. (M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni I*, Beograd 1955, 37).

Posebnu studiju o Bijeljini u XVI stoljeću objavio je A. Handžić u Prilogima za orijentalnu filologiju, Sarajevo 1965, knj. XII—XIII, 45—74. Osnovni rezultati ove studije s iscrpnim osvrtima na stanje ranije i kasnije od XVI stoljeća — nalaze se u često citiranoj Handžićevoj knjizi, *Tuzla* (prema registru).

U okviru opće problematike o upravnoj podjeli Bosne za vrijeme Turaka, o Bijeljini i Teočaku govori i Hazim Šabanović u knjizi *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1959. (prema registru).

Pretpostavka da su nahije Bijeljina i Teočak u ranijim periodima srednjega vijeka sačinjavale jedinstvenu cjelinu, organiziranu u župu, moja je hipoteza.

41) Već u početku turske uprave, u XVI stoljeću, ovdje funkcioniraju nahije Bijeljina i Teočak; u kasnije vrijeme, povremeno se javlja kao posebna nahija i Janja (H. Šabanović, op. cit. 202, 231). Za Teočak postoji i direktan podatak iz 1458. kada se za neko vlastelinstvo kaže da je »u teoččkoj vlasti«. (Povelja Stjepana Tomaševića logofetu Stjepanu Ratkoviću (Miklosich, Mon. Serbica, br. 384).

42) Handžić, op. cit. — prema registru.

43) Jedan dio naselja Janje i danas se zove Varoš, a u toponimiji je sačuvana i uspomena na crkvu.

44) Dinić, op. cit., 36—37.

45) Literatura kod M. Vege, *Naselja bosanske srednjovekovne države*, Sarajevo 1957, 114 i A. Handžića, op. cit. — prema registru.

46) Mil. S. Filipović, op. cit. 7—18.

cionirale nahije Zvornik, Sapna i Kušlat.⁴⁸⁾ Za Zvornik i Kušlat znamo pouzdano da su kao upravni distrikti bili formirani još u srednjem vijeku. Nema razloga sumnjati da je naziv Sapna, i kao ime za predio i upravnu jedinicu, staroga porijekla.⁴⁹⁾

Ako bismo pokušali, u imenima kasnijih upravnih jedinica, prepoznati prvotno ime ranofeudalne župe, onda bi u obzir došao, možda, i naziv *Sapna*. Ovo zbog toga što sama riječ pokazuje veliku starost, što se i glavna rijeka toga područja (osim Drine) tako zove, što se poklapa ime rijeke i područja i što se samo područje u geopolitičkom smislu, pokazuje kao prostor od kojega su otcijepljena područja Kušlata i Zvornika (prema dobro poznatoj situaciji iz turskog doba). Druga alternativa za ime ove župe je *Podrinje* u jednom užem smislu.⁵⁰⁾

Utvrđeni gradovi ovoga područja su Zvornik, Kušlat i Perin, a kao ekonomski centri bila su se razvila podgrađa sva tri utvrđena grada. U Zvorniku i Kušlatu bile su se formirale i kolonije dubrovačkih trgovaca, a sam Zvornik je bio postigao i visok stepen gradske samouprave.⁵¹⁾

Osim relativno visokog stepena razvitka varoši Podkušlata i Podzvornika, treba istaknuti još nekoliko detalja, značajnih za političku organizaciju ovoga kraja. Prije svega, značajno je da je, izrastanjem Zvornika i Kušlata, dosta rano došlo do razbijanja ranofeudalne župe kao teritorijalne cjeline. Cjelinu župe i značaj Zvornika na svoj način odražava i podizanje

47) Pretpostavlja se da je ovdje bio jedan od franjevačkih samostana mačvanske kustodije u drugoj polovini XIV stoljeća. O tome vidi kod J. Jelenića, op. cit., 37 i Handžića, op. cit., 85, 86.

Od vlastelinstva u ovoj župi može se pouzdano registrirati samo feud Stjepana Ratkovića iz 1458. g. (Miklosich, Mon. Serbica, br. 384.) te — eventualno — posjed Biloševića u današnjem Bjeloševcu.

48) O Zvorniku je, posljednja dva-tri decenija, napisano više studija nego o bilo kojem drugom gradu (i kraju) Bosne i Hercegovine. Tako su od 1955. g. objavljene studije: Đ. Mazalić, »Zvornik (Zvornik) stari grad na Drini« (GZM X, 1955, 73—116; GZM XI, 1956, 243—278); D. Kovačević-Kojić, »Zvornik (Zvornik) u srednjem vijeku« (Godišnjak Istorijaskog društva BiH, XVI, 1956, 19—35; dr Adem Handžić, »Zvornik u drugoj polovini XV i XVI vijeku« (GID BiH XVIII, 1968/9, Sarajevo 1970, 141—196. Osim toga, dosta građe o Zvorniku i njegovoj okolini ima i u često citiranoj Handžićevoj knjizi *Tuzla i njena okolina* (prema registru).

49) Povezivanje distrikata (nahija) Zvornika, Sapne i Kušlata u jednu cjelinu, teritorijalno identičnu s ranofeudalnom župom, predstavlja moju hipotezu, koja se temelji na situaciji da ovo područje čini geografsku i etnološku cjelinu, da po veličini odgovara prostranstvu ostalih ranofeudalnih župa, i da su ostale susjedne župe relativno jasno razgraničene prema ovome kraju (Osat, Birač, Spreča, Bijeljina).

Iako Zvornik s Kušlatom i Sapnom spada u Podrinje u smislu oblasti, on je sticajem prilika i po geografskom položaju jače vezan za Usoru, nego li ostale dvije podrinjske župe — Birač i Osat.

50) Sasvim je moguće da je ova župa nosila naziv Podrinje (u jednom užem smislu), ali za takav zaključak za sada nema oslonca u raspoloživoj dokumentaciji. Ipak, treba upozoriti da određenu vrijednost u tome pravcu ima cjelovitost današnjeg i dugogodišnjeg teritorija općine Zvornik, kao mogućeg relikta jednog dalekog starijeg stanja.

51) O gradskoj samoupravi Zvornika posebno raspravlja prof. dr Desanka Kovačević-Kojić.

franjevačkog samostana u Zvorniku, te sjedište (?) usorskog vojvode (Tvrtka Stančića) u Perinu.⁵²⁾

Eventualnu dilemu: da li je ova župa uopće bila sastavni dio Usore, otklanja direktni historijski podatak iz 1423. koji za grad Zvornik kaže da je u Usori. Osim toga, poznato je da je srpski despot Đurađ Branković upravo na temelju posjedovanja Zvornika i Teočaka nosio titulu gospodara Usore.⁵³⁾ Mislim da ovakav postupak despotov nije nikakva novina i da je on, u stvari, samo obnovio stanje iz XIII stoljeća.

Za ovu župu je karakteristično da je relativno često bila odvajana od ostale Usore i pripajana političkim formacijama, čija su se središta nalazila s desne strane rijeke Drine, dakle izvan Bosne. To osciliranje se može pratiti od XIII, pa sve do XIX stoljeća.

Već je napomenuto da je Usora u vrijeme najvećeg rasprostiranja bila obuhvatila i oblasti Soli i (srednjeg) Podrinja. Sudeći po prvim pisanim vijestima, oblast Sol, koja je, vjerojatno, obuhvaćala porječje Spreče — imala je organizaciono-politički status sličan Usori. Ona, doduše, redovno dijeli sudbinu Usore, s kojom zajedno ulazi u sastav širih političkih organizama, ali se uvijek, bar minimalno, izražava i njezina individualnost. Tako, već 1225 g. ugarski kralj poklanja kaločkom nadbiskupu — Usoru i Sol; Bela IV — 1244. g. — podjeljuje bosanskom biskupu crkvenu desetinu u Usori i Soli; 1272. godine Henrik Gisingovac je ban Usore i Soli; obje oblasti ulaze u sastav države srijemskog kralja Stefana Dragutina Nemanjića.⁵⁴⁾ I Usora i Sol stalno se nalaze u tituli bosanskih banova i kraljeva, počevši od bana Stjepana II.

Međutim, upravo za Stjepanove vlade, kako izgleda, došlo je do konačne integracije Soli s Usorom. Dok se u početku banovanja Stjepana II u bosanskom državnom vijeću odvojeno pojavljuju predstavnici Usore, a posebno — predstavnici Soli, već krajem Stjepanove vlade — solski velikaši fungiraju kao predstavnici Usore. Od tog vremena posebnih solskih predstavnika u bosanskom zboru velikaša nema.⁵⁵⁾

Bliži status oblasti Soli nije poznat. Zna se da je jedan velikaški rod bio županski.⁵⁶⁾ Zanimljiva je i pojava titule čelnika među solskim velikašima;⁵⁷⁾ možda u tome naslovu treba gledati utjecaj srpske upravno-političke terminologije, koja je u ovu oblast bila uvedena za vrijeme Stefana Dragutina Nemanjića i njegova sinovca Vladislava.

Vjerojatno da se i solska zemlja ili oblast u ranom feudalizmu dijelila na više župa. Staro ime Sol sačuvalo se samo u imenu Tuzle, a za či-

52) Pojedinačna vlastelinstva ovoga kraja nisu poblizje poznata. Jedino se zna da je 1363. g. (bosanski?) vojvoda Purća Dabišić imao svoje ljude u Kušlatu (Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, 49), te da je 1417. g. vlastelin po prezimenu Kučlatović (Nikola) vršio službu dvorskog kneza (magistra aule) na dvoru kralja Ostoje (Fermendžin, *Acta Bosnae* 103).

53) Dinić, op. cit., 33.

54) Regesta izvora sukcesivno kod Fermendžina, op. cit.

55) Posebni svjedoci »ot Soli« navedeni su samo u poveljama bana Stjepana II Vukosavu (1326—1329) i Grguru (1329) Hrvatinićima. O solskim velikašima među usorskom vlastelom bit će još govora.

56) Svjedok »ot Soli« u povelji Grguru Hrvatiniću je župan Budoš.

57) Čelnik Hlap, Stephanus Chelnik, Stipoje Čelnić — imena su solskousorskih velikaša u vladarskim poveljama.

tavu cjelinu — sliv Spreče — održao se na neki način naziv Spreča. Su-
deći po kasnijoj situaciji, u značajniji politički centar razvio se jedino grad
Soko. Danas, u narodnom poimanju, postoji Gornja, Srednja i Donja Spre-
ča. Da li su to relikti nekadašnjih župa — teško je reći.⁵⁸⁾

Od vremena bana Tvrtka u Usoru se na određen način ubraja i bo-
sansko srednje Podrinje. Vjerojatno je do te, ne baš čvrste, integracije
došlo *via facti*, tako što je jedan podrinjski velikaški rod, sticajem raznih
okolnosti, postao nasljedni nosilac titule usorskih vojvoda. Župska orga-
nizacija Podrinja obuhvaćala je — kako izgleda, Birač, Osat i Podrinje u
jednom užem smislu, odnosno — Sapnu.⁵⁹⁾

U vrijeme razvijenog i kasnog feudalizma i na području usorske zem-
lje došlo je do formiranja *feudalnih oblasti*. Njih, doduše, ne možemo po-
bliže vremenski i teritorijalno definirati, ali neke od njih možemo sasvim
pouzdanom konstatirati.

Nesumnjivo je najveći dio usorske zemlje spadao u feudalnu oblast
jednog moćnog velikaškog roda čijeg prvotnog imena ne znamo, ali nje-
gove, u velikoj mjeri osamostaljene, ogranke raspoznavamo od prve polo-
vine XIV stoljeća, pa nadalje. Taj rod je davao usorske vojvode, a njevo-
vi ogranici, poznati pod raznim imenima, upravljali su prostranim krajevi-
ma u istočnim dijelovima Usore (Tihoradići, Zlatonosovići, Biloševići) i u
srednjem Podrinju (Trebotići — Dinjičići, Stančići). Nesumnjivo su svoje
oblasti imali i drugi velikaški rodovi, čiji se članovi kao Usorani javljaju
u bosanskom državnom vijeću, ali o čijim oblastima ne znamo ništa odre-
đenije. Takvi su, npr., Čeprnjići, Čekanovići, Dobroslavići... U solskoj zem-
lji bila je sigurno oblast Hlapovića — Čelničića i Budoša — Budislalića.⁶⁰⁾
Feudalne oblasti u zapadnim dijelovima Usore (u porječju Bosne) su nepo-
znate. Tek pred sam kraj bosanske samostalnosti ovdje naziremo oblast
Radivoja Kotromanića, dugogodišnjeg pretendenta na kraljevski prijesto.⁶¹⁾
Kada je ova oblast u osnovi formirana i da li su njome i ranije upravljali
pojedini ogranici ili članovi vladarske kuće — ne može se znati. Inače je
ova oblast zanimljiva po tome što je poslije pada Bosne u njoj bila for-
mirana tzv. tursko-bosanska kraljevina, s kraljevima iz pobočnih loza kuće
Kotromanića.⁶²⁾

58) Pod pretpostavkom da je porječje Spreče sačinjavalo staru oblast ili »zem-
lju« Sol, onda bi, najvjerovatnije, ranofeudalna župska organizacija u ovoj
oblasti izgledala ovako: jedna župa — Gornja Spreča (?) obuhvaćala bi gor-
nji sliv Spreče i uključivala teritorije distrikata — kasnijih nahija: Spreče,
Gostilja i Dramešina; druga župa bi se prostirala u slivu rječice Jale (Sol) i
odgovarajućeg dijela srednje Spreče, te odgovarala župi Sol(i) i turskim
nahijama Donja i Gornja Tuzla, Smoluća, te Dramešin(?) treća bi župa (Do-
nja Spreča?) zauzimala porječje Donje Spreče, koje odgovara turskoj nahiji
Soko, odnosno Gračanica (Vidi kartu turskih nahija u Handžičevoj knjizi
Tuzla i njena okolina u XVI vijeku.)

59) Za pripadnost Zvornika Usori postoji, i već je citiran, direktan podatak u
pisanim vrelima. Ostalo Podrinje s ranofeudalnim župama Osatom i Birčom
(današnje općine: Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Šekovići, te Kladanj) dr-
žala je većim dijelom velikaška obitelj Trebotića, koja je istovremeno da-
vala i usorske vojvode. O Podrinju pripremam i poseban članak.

60) O svim ovim vlasteoskim rodovima bit će i posebnog govora u ovoj studiji.

61) Prema povelji kralja Stjepana Tomaševića iz 1461. g. (GZM 1909, 446—448).

62) O teritorijalnom opsegu ove »kraljevine«, A. Handžić, u svojoj često citira-
noj knjizi donosi i nove podatke iz turskih izvora (str. 39—40).

Veliko vlastelinstvo bosanske biskupije oko ušća Bosne, osnovano od bana Ninoslava, a prošireno donacijama bana Prijezde i Tvrtka, imalo je široka imunitetska prava, pa se ponašalo kao poseban upravni distrikt.

Teritorijalnopoliitičke jedinice kasnog feudalizma, u Usori kao i u ostaloj Bosni, bili su upravni distrikti ili kotarevi čiji su se centri obično nalazili u utvrđenim gradovima ili varošima. Ove distrikte možemo, u većini slučajeva, prepoznati u najranijoj mreži turskih nahija. Tako se zna, u istočnom dijelu Usore, za ove nahije: Srebrenik, Jasenica, Koraj, Bijeljina, Teočak i Visore; u zapadnom dijelu: Nenavište, Dobor, Usora, Doboj, Maglaj, Žepče. U porječju Spreče: Gornja Tuzla, Donja Tuzla, Spreča, Dramešin, Gostilj i Soko; u srednjem Podrinju: Birač, Trebotići (Jadar), Osat, Šubin, Srebrenica, Ludmer, Sapna, Zvornik i Kušlat.⁶³⁾

Odnos Usore prema Bosni nije bio uvijek jasan niti jednak.

Već prvi spomen Usore u poznatim povijesnim izvorima tretira zemlje: Bosnu, Sol i Usoru — kao zaokruženu cjelinu, koju je ugarski kralj kao suveren dao na upravu kaločkom nadbiskupu. Zajednička osobina svih triju zemalja je zaraženost heretičkom pošasti.⁶⁴⁾ Time je bar naslućena, ako ne i dokazana, duža zajednička prošlost. Već slijedeći podatak gotovo ne ostavlja nikakvu sumnju da je Usora dio Bosne: u četiri pisma papinske kancelarije od 8. augusta 1236. govori se o usorskom knezu Sibislavu, sinu pokojnog bosanskog bana Stjepana, koji, jedini, štiti katoličku vjeru protiv hereze, što je preplavila Bosnu.⁶⁵⁾ Konačno, povelja ugarskog kralja Bele IV iz 1224, priznajući bosanskoj biskupiji posjede koje joj je, u svoje vrijeme, dao bosanski ban Ninoslav, nesumnjivo potvrđuje i činjenicu da je Usora u vrijeme Ninoslavove donacije bila pod njegovom vlašću. To praktično znači da je bila i sastavni dio bosanske države.⁶⁶⁾

Vladanje bana Ninoslava, zbog izuzetno nepovoljnih i unutrašnjih i vanjskih prilika, ne predstavlja vrijeme širenja bosanske države. Stoga se mora računati na neko starije doba u kojemu je moglo doći do uklapanja Usore u Bosnu. Vrijeme vladanja Kulina bana bi se, po općim uvjetima, moglo smatrati povoljnim za takve procese. Ipak, postoje razlozi zbog kojih treba računati da je do određenog stapanja Usore sa Bosnom došlo i mnogo ranije.

Tako, npr., za sve vrijeme od 1247—1319, kada je Usora formalno bila odvojena od Bosne, smisao pisanih izvora ukazuje da suvremenici Usoru ipak smatraju dijelom Bosne. U naslovima »dux de Bosna et de Mazo« u listinama iz 1264. i 1271. god.,⁶⁷⁾ zatim i »banus de Machou et de Bosna« koje nosi nekoliko feudalnih gospodara pod ugarskim vrhovništvom od 1264. do 1280. god.,⁶⁸⁾ bez sumnje se pod Bosnom ima razumijevati i Usora (ili samo Usora), ili samo dio Usore?

63) Najnoviji rezultati istraživanja, na temelju turskih izvora i opsežnih topografskih studija o sjeveroistočnoj Bosni u ranije doba turske uprave, objavljeni su u Handžićevoj knjizi, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*; tu je navedena i sva starija literatura (Skarić, Šabanović i dr.).

64) Pismo pape Honorija III od 15. maja 1225. g. Theiner, Mon. Hung. I, 55.

65) Fermezđin, op. cit., Theiner, op. cit., 147.

66) Theiner, Mon. Slav. mer. I, 297—298.

67) Fermezđin, op. cit., 15; Theiner, Mon. Hung. I, 303.

68) Fermezđin, op. cit., 15—16.

Još jasniji je dokumenat iz 1291. godine koji govori o Usori (i Soli), kao o dijelovima Bosne pod vlašću kralja Stefana Dragutina Nemanjića. Iz istoga dokumenta je vidljivo da je samo »bosanske krajeve« Dragutinove države zahvatila hereza, koja je inače bila raširena u ostaloj Bosni.⁶⁹⁾ — Svijest suvremenika u Usori kao sastavnom dijelu Bosne očito je duboka i nije bila potisnuta ni kroz pola stoljeća otkako je Usora bila izvan političke sprege sa Bosnom.

Sistem uprave u Usori (vojvoda, kaznac, tepčija) toliko je sličan bosanskom, da se mora pomišljati na njegovo bosansko ili bar zajedničko porijeklo.⁷⁰⁾

I svijest o pripadnosti Bosni i sistem uprave su takve karakteristike, koje se, u tim vremenima, ne mogu brzo ni stvarati ni nestajati. Stoga ni eventualni interval od bana Kulina do Ninoslava ne može biti dovoljan za stvaranje takvih osobina. Pri sadašnjem stanju povijesnih izvora ne mogu se predložiti neka konkretnija rješenja u tome pravcu. Ipak mislim da će biti od koristi ako se ukaže na nekoliko kronoloških orijentira.

U vrijeme osnivanja bosanske biskupije negdje u drugoj polovini XI stoljeća (?), Usora se nije nalazila u sastavu Bosne. To se vidi iz činjenice da bosanski biskup u to doba nije dobio nikakvih posjeda u Usori.⁷¹⁾ Po sličnom postupku može se zaključiti da Usora, u vrijeme osnivanja zagrebačke biskupije, nije pripadala Slavoniji.⁷²⁾ Dalje — u vrijeme vlade cara Emanuela Komnena Bosna i Usora dijelile su istu političku sudbinu.⁷³⁾ S nešto manje sigurnosti to isto bi se moglo tvrditi i za period vladanja ugarskog kralja Bele II, koji 1137. god. svome sinu Ladislavu daje na upravu »Bosnensem ducatum«.⁷⁴⁾ Bosanski ban Borić ima posjede u Usori. (1153—1167. g.)

Pune tri četvrtine stoljeća, od 1247. do 1319, Usora je, (ili samo njezini istočni dijelovi?) bila formalno izvan Bosne, u sastavu širih političkih formacija pod neposrednim ugarskim vrhovništvom. Tako je 1274. g., po mišljenju većine historičara, došla u posjed Rastislava Mihajlovića, koji je u isto vrijeme bio ban Slavonije i Mačve.⁷⁵⁾ Rastislavova udovica Ana i njezin sin Bela upravljali su Mačvom i Usorom 1263—1271. i nosili naslove »ducissa«, odnosno »dux« Mačve i Bosne.⁷⁶⁾ Neki povjesničari misle da je već u ovo vrijeme bila osnovana posebna usorska i solska banovina, a da su njezini banovi bili podložni vojvodi (dux-u).⁷⁷⁾ Međutim, jedini po imenu poznati ban Usore i Soli je Henrik Gisingovac, spomenut u izvorima

69) Fermendžin, 1. c.; Theiner, Mon. Hung. I, 378.

70) O tome će još biti govora u ovome radu.

71) Uobičajeno je da se osnovni fond posjeda koji su potrebni za život jedne institucije, kao što je biskupija, osigurava odmah kod osnivanja takve Institucije. Stoga i pretpostavljam da su najstariji biskupski posjedi, koji su u prvoj polovini XIII stoljeća toliko stari, da ih je ban Ninoslav jednostavno priznao, ne pozivajući se, a možda i ne znajući za prvog donatora. Samo osnivanje bosanske biskupije crkveni povjesničari datiraju u drugu polovinu XI stoljeća (Napretkova Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1942.) 707—713.

72) U Usori, koliko se zna, nije bilo posjeda drugih biskupija osim bosanske.

73) S. Čirković, *Istorija Bosne*, Beograd 1964, 27, 43, 46.

74) Fermendžin, op. cit., 2; Féjer, *Codex diplomaticus Hungariae* II, 88.

75) Napretkova Poviest, 230, 233, 234.

76) Theiner, Mon. Hung. I, 273, 276, 303.

77) Napretkova Poviest, 233.

1272. i 1273. god.⁷⁸⁾ Već slijedeći ban Egidije nosi naslov ban Mačve i Bosne, isto kao i Ugrin 1279. god.⁷⁹⁾ Elizabeta, majka kralja Ladislava, je 1280—1283. god. »ducissa« Mačve i Bosne.⁸⁰⁾ Od 1283. Usora i Sol su pod upravom Dragutina Nemanjića, koji je kao ugarski vazal držao u posjedu još i Mačvu i Srijem. U sastav Bosne Usora je došla odmah u početku vlade bana Stjepana II Kotromanića, već iza 1322. god.⁸¹⁾

Od toga vremena Usora ostaje trajno u okvirima bosanske države, iako je cijepanje pojedinih dijelova njezinih relativno često.⁸²⁾ Integracija Usore sa Bosnom najbolje se vidi u sastavu i *funkcioniranju državnog vijeća, u kojem usorski velikaši vrlo aktivno i kontinuirano sudjeluju.*

Nominalno se predstavnici Usore u bosanskom državnom vijeću javljaju od 1326. do 1400. g., ali se usorski velikaši među svjedocima povelja mogu raspoznati sve do kraja bosanske samostalnosti.⁸³⁾ I sama praksa grupisanja svjedoka na poveljama — po oblastima iz kojih potječu, ili koje zastupaju — (?), olakšavaju da ih utvrdimo, a posljednji put su tako zabilježni 1419. g. Osim toga, Usora se, od bana Stjepana II, pa do propasti bosanske države, stalno nalazi u tituli bosanskih banova i kraljeva. Padom bosanske države 1463. g., prekinut je kontinuitet usorske autarhije, iako je najveći dio njezina teritorija u prvo vrijeme ostao izvan turskih granica. Ni tzv. tursko-bosanska kraljevina, niti Srebrenička banovina, ne predstavljaju kontinuitet starih usorskih političkih struktura.

Svi poznati izvori, a zatim status Usore u okvirima bosanske države, pretpostavljaju Usoru kao cjelovitu teritorijalno-političku zajednicu s određenim stupnjem unutrašnje samouprave. Opravdano se može zaključivati da je Usora i u sastav bosanske države ušla kao cjelina.

Struktura političke uprave u Usori može se nazirati samo u osnovnim konturama. Najviši neposredni nosilac upravne vlasti u Usori nosio je titulu kneza, bana ili vojvode. Najstariji poznati naslov je knez, kako se titulira Sibislav, sin bosanskog bana Stjepana 1236. god.⁸⁴⁾ Knez je, u ranofeudalno doba, kod Južnih Slavena, uobičajena titula za najviše nosioce političke vlasti, u svim političkim zajednicama, višim od župe. U okvirima same bosanske države imamo kneza humskog, kneza Donjih Krajeva, kneza drinskog. Stoga treba računati s mogućnošću da je i u Usori ova titula vrlo starog porijekla. Intervencijom ugarske administracije, u periodu od 1247. do 1319. došlo je do izmjene u naslovu neposrednih upravljača Usore. Većina povjesničara misli da je već u vrijeme formiranja oblasti Rastislava Mihajlovića 1247. došlo i do obrazovanja usorske (i solske) banovine. Međutim, jedini ban Usore i Soli, za koga pisani izvori to izričito kažu, bio je, kratko vrijeme (1271—1273) Henrik Gisingovac. Kroz čitavo ostalo vrijeme direktne ugarske dominacije zna se samo za vojvode, hercege, banove, gospodare širih političkih zajednica (Mačva i Usora, Mačva i Bosna),

78) Fermeđžin, op. cit., 15; Fejer, Cod dipl. V, 2, p. 56—57 i 70—72.

79) Fermeđžin, op. cit., 16; Smičiklas, Cod. dipl. VI, 21—22.

80) Fermeđžin, op. cit., 16; Smičiklas, Cod. dipl. VI, 34, 38, 40, 41, 53, 57.

81) Već u prvim banovim poveljama javljaju se i vlastela »ot Usore« i »ot Soli«.

82) U prvoj polovini XV stoljeća dijelovi Usore se povremeno nalaze u posjedu ugarsko-hrvatskih kraljeva ili srpskih despota.

83) O usorskim velikašima i njihovom sudjelovanju u radu državnog vijeća Bosne bit će još govora u ovome radu.

84) Regest kod Fermeđžina, op. cit. 17.

ali nam neposredni upravljači Usore, ni po naslovu, ni po imenima nisu poznati. Otkako se Usora konačno našla u sastavu bosanske države, tj. od početka vlade bana Stjepana II, najviši nosilac političke vlasti u Usori nosi naslov vojvode.

Ostala struktura političke uprave, koja bi važila za čitavu »zemlju«, odnosno oblast još manje je poznata. Ipak se, bar u vrijeme banovanja Tvrtkova, mogu zapaziti još dva funkcionara čija se nadležnost prostirala na čitavu Usoru. To su: kaznac i tepčija. Tako je na jednoj povelji bana Tvrtka iz 1367. g., među svjedocima od Usore, naveden i kaznac Stipoje.⁸⁵⁾ Godinu dana ranije, također kao svjedok od Usore, zabilježen je i tepčija Sladoje Divošević.⁸⁶⁾ Eventualnu pomisao da se nadležnost kaznaca i tepčije prostirala na čitavu Bosnu treba odbaciti, jer se zna da u isto vrijeme žive i rade slični funkcionari za užu ili pravu Bosnu, isto kao i za Humsku zemlju.⁸⁷⁾

Koliko je u Usori star ovakav upravni sistem (vojvoda, kaznac, tepčija), da li on, slično kao i u pravoj Bosni, vuče porijeklo iz duboke starije ili je u Usoru preuzet u vrijeme konačnog uklapanja u Bosnu, teško je reći. Jedan podatak iz povelje bana Ninoslava (1249. g.) kao da svjedoči da je već u to doba Usora imala svoga kaznaca. Među velikašima, članovima državnog vijeća i svjedocima povelje, iz 1249. g., nalaze se i tri kaznaca (Grdomil, Simeun i Bjelhan);⁸⁸⁾ s dosta razloga može se zaključiti da je jedan od njih bio kaznac za Usoru. Po tome bi i autohtonost ovog upravnog sistema u Usori bila nešto vjerovatnija. U svakom slučaju treba odbaciti pomisao da bi ovakav upravni sistem mogao vući porijeklo iz Ugarske ili — indirektno — iz Srbije.

S obzirom na slabu istraženost naše pravne povijesti, bit će od koristi još jedna opservacija: ova autarhična organizacija Usore zasnovana je na teritorijalnom principu, koji u našim krajevima vuče porijeklo iz pretfeudalnog i ranofeudalnog doba. Ova prvotna organizacija održavala se kroz cijelo vrijeme trajanja bosanske države, pa i u doba kada je čitava zemlja bila podjeljena na feudalne oblasti.

Reformama državne uprave koje je proveo kralj Tvrtko I, nakon proglašenja kraljevine, ukinute su i funkcije s titulama kaznaca i tepčija u čitavoj bosanskoj državi.⁸⁹⁾ Na taj način nestalo je i kaznaca i tepčija za Usoru.

Brojna pitanja o karakteru usorske samouprave, kao što su: način dolaska na funkcije vojvoda, kaznaca ili tepčija (da li izbor ili imenovanje);

85) Thallóczy, *Studien*, 26—27.

86) Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici*, Zagreb 1898, 83—84.

87) Tako npr., 1367. g. — među svjedocima »ot Bosne« je i tepčija Vučihna; u to doba živ je i tepčija Milat, za koga se zna da je Humljanin (Thallóczy, op. cit., 26—27).

88) Stojanović Ljubomir, *Stare srpske povelje i pisma I*, Beograd — Sremski Karlovci 1929. g., 9—10.

89) Posljednji tepčija u Bosni bio je poznati Batao Šantić. On je umro oko 1400. g., a naslov tepčije nosio je sve do smrti. Međutim, kako je on od proglašenja kraljevine (1377. g.) i jedini tepčija u čitavoj Bosni, mora se zaključiti da je on (iznimno) zadržao titulu sve do smrti i da je ta titula (u to vrijeme) bila samo počasna. Posljednji poznati kaznac u čitavoj bosanskoj državi je inače slabo poznati Krasoje, koji je zapovijedao bosanskom vojskom u okolini Dubrovnika 1378.

problem postojanja nekog kolektivnog organa (zboru vlastele?); integracija viših oblasti, faktor nasljednosti, odnos gospodara feudalnih oblasti prema nosiocima vlasti za čitavu Usoru — morat će do daljnjeg ostati bez odgovora.

Politički centar Usore također nije moguće pouzdano utvrditi. Vjerovatno ga, prema današnjem poimanju, nije ni bilo, nego se sjedište nosilaca političke vlasti pomicalo prema feudalnim domenama vojvoda (ili knezova?) i sticaju ostalih uvjeta. Ako bismo, ipak, insistirali na pronalaženju najuticajnijeg centra, onda, bar za period XIV—XV stoljeća, treba računati sa Srebrenikom. Ovo zbog toga što se on najčešće spominje u raznim političkim kombinacijama oko Usore, kao i zbog činjenice da je Srebrenik, nakon pada glavnine bosanske države, postao središte posebne banovine. Najsnažniji privredni razvitak u čitavoj Usori (u širem smislu) doživio je Zvornik u XV stoljeću.

Nakon ovih pokušaja detaljnije analize političkih odnosa, Usora se ocrtava kao šira teritorijalno-politička jedinica, u kojoj manje oblasti — Sol i Podrinje — imaju specifičan status. Tako i samo ime Usora ima tri značenja, odnosno sadržaja: Usora — župa, Usora — oblast sa pet primarno usorskih župa (Maglaj, Usora, Nenašće, Koraj, Bijeljina), te proširena Usora sa Soli i Podrinjem.

O usorskim vojvodama

O samim usorskim vojvodama može se reći i nešto više.

Analizom bosanskih povelja, uz minimalno korištenje drugih izvora, mogli smo utvrditi *redosljed usorskih vojvoda* u gotovo neprekinutom slijedu, od početka vlade bana Stjepana II, pa do propasti bosanske države. Taj redosljed izgleda ovako:

1) Vojvoda Vojko. (»Od Usore svidok — vojvoda usorski Vojko« — 1326; »Ot Usore voevoda Vojko — 1326«.⁹⁰⁾ On je pripadao rodu Biloševića, jer se 1380. g. njegov sin Gojak Vojković izričito navodi kao svjedok »od Biloševića«.⁹¹⁾

2) Tvrtko Ivahnić, sin trebotičkog župana Ivahna, spominje se prvi put kao svjedok bez oznake titule među usorskom vlastelom 1333. g. (pod Srebrnikom).⁹²⁾ Kao vojvoda naveden je u povelji iz 1357, a 1366, 1367. i 1373. g. on je izričito i svjedok od Usore.⁹³⁾

3) Tvrtković Vlatko se prvi put javlja kao Vlatko Vojvodić (bez oznake titule) na Tvrtkovoju povelji iz 1378. g.; u povelji iz 1380. on već dolazi kao vojvoda-predstavnik Trebotića; 1390 — kao Vlatko vojvoda usorski, 1392 — opet kao predstavnik Trebotića; 1392 (u Lušcima) kao Vlatko, vojvoda usorski; 1394. g. kao vojvoda Vlatko »a Tribotio«; 1399. g. kao vojvoda

90) Thallóczy, *Studien*, 7—8.

91) L. Thallóczy, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 1897, 183—191.

92) Stojanović, *op. cit.*, 45—47.

93) Thallóczy, *Studien*, 25; Šurmin, *op. cit.*, 83—84; Thallóczy, *op. cit.*, 26—27, Šumin, *op. cit.*, 85—86.

Vlatko Tvrtković. U poblizu nedatiranoj Dabišinoj povelji Čubranovićima svjedok je i Vlatko Tvrtković, vojvoda Usore.⁹⁴⁾

4) Vučihna Vlatković spomenut je prvi put kao knez 1392 (u Lušcima); godine 1395. on je već »vojvoda Vučihna« i predstavnik Usore (dva puta).⁹⁵⁾ Kako izgleda, Vučihna je postao vojvoda još za života svoga oca (svakako prije 1399), ali je nenadno umro, pa se stari Vlatko opet javio na političkoj pozornici kratko vrijeme 1399. g.

Smrću Vlatkovom, čast usorskih vojvoda prelazi na Zlatonosoviće.

5) Vukmir Zlatonosović, kao svjedok od Usore i vojvoda, spomenut je 1400, a zatim, kao vojvoda, 1404, 1420. i 1421. Učestvovao je i u radu državnog vijeća 1415. koje se obračunalo s Pavlom Radinovićem. Umro je 1424. g.⁹⁶⁾

Iz povelje od 1404. g. saznajemo da je Vukmirovu ocu bilo ime Juraj (tu je vojvoda Vukmir naveden kao Jurjević).⁹⁷⁾ Kako je inače Zlatonosovića porodica moćan i razgranat rod i kako je faktor nasljednosti u Bosni toga doba vrlo snažan, to je opravdano pretpostaviti da su i »Zlatonosovića« preci bili članovi bosanskog državnog vijeća. Samo prezime »Zlatonosovići« pokazuje da je to nadimak njihova oca, kome je pravo ime bilo Juraj. A jedini usorski vlastelin imenom Juraj, koji bi mogao biti otac Vukmira i Vukašina, bio je Juraj Tihćinović. S time se pokazalo da i Zlatonosovići pripadaju najuglednijem usorskom vlasteoskom rodu — Tihoradićima.

6) Vukašin Zlatonosović je u vojvodskoj časti naslijedio svoga mlađeg brata Vukmira. Umro je ili poginuo 1430. g. Sačuvana je samo povelja na kojoj je Vukašin spomenut kao vojvoda 1426, ali postoje i drugi izvori koji to potvrđuju.⁹⁸⁾

7) Tvrtko Stančić spomenut je kao vojvoda samo na povelji iz 1444. Iz drugih izvora se zna da je živ još 1458. g. Dinić misli da je Tvrtko pogubljen u borbama za osvajanje Bosne 1463. g.⁹⁹⁾

Zbog snažnog faktora nasljedstva treba računati da je i Tvrtko pripadao starom i uglednom vlasteoskom rodu. Okolnost da on nasljeđuje Tihoradiće (Zlatonosoviće) i da iza njega opet dolazi jedan Tihoradić (Vukić Tihćinović) čini vjerojatnom pretpostavku da i on pripada istom rodu.¹⁰⁰⁾ Iz toga bi izlazilo da su i Stančići i Zlatonosovići, kao i Trebotići, Tihoradići i Biloševići, u stvari ogranci istoga roda.

94) Stojanović, op. cit., 75—82; Thallóczy, GZM 1897, 183—191; S. Ljubić, *Listine o odnošajih južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, IV, Zagreb 1875, 280—282; Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slovena* (prevod), Beograd 1968, 155; Surmin, op. cit., 95—98; Stojanović, op. cit., 172—175; GZM — Arheologija 1971, 348—349; Orbini, op. cit., 155; Stojanović, op. cit., 431—423.

95) Stojanović, op. cit., 172—175; Miklosich, Monum. Serbica, 224—225 i 226—227.

96) Miklosich, op. cit., 247—250; Ljubić, *Listine V*, 39—40; Stojanović, op. cit., 503—504 i 504—508; N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades*, Paris 1899, 150—151; M. Dinić, *Za istoriju rudarstva*, I, 40.

97) To je latinska povelja kralja Ostoje, izdata Mlečanima pod Visokim 1404.

98) Sudjeluje na zboru velikaša 1399 (Stojanović, op. cit., 424—426) — kao knez, a 1426. g. — kao vojvoda (GZM 1971, 353—356). Ostali podaci kod Dinića, op. cit., 38—41.

99) Malobrojni podaci o Stančićima skupljeni su u citiranoj Dinićevoj knjizi, str. 43—44.

100) Nema elemenata na temelju kojih bi se moglo saznati da li su Stančići pripadali ogranku Tihoradića, — Zlatonosovića ili su potomci Biloševića ili Trebotića.

8) Vukić Tihčinović, vojvoda na dvije povelje iz 1461. g.¹⁰¹⁾ nesumnjivo je Tihoradić, a prezime nosi prema dalekom pretku (pradjedu) Tihčinu.

Radi cjelovitosti treba spomenuti i Ivana Gorjanskog, koji je bio imenovan za usorskog vojvodu od strane ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda. Na toj funkciji nalazio se od 1411. do 1415. god. i (vjerojatno) upravljao dijelovima Usore koji su u to doba bili pod ugarskom okupacijom.¹⁰²⁾ Ne treba posebno naglašavati da ovo ugarsko vojvodstvo nije poremetilo funkcioniranje ove službe u okviru bosanske države. Kroz čitavo to vrijeme legalni bosansko-usorski vojvoda Vukmir Zlatonosović živ je i politički aktivan.¹⁰³⁾ — Postavljanje Ivana Gorjanskog, jednog iz grupe najuglednijih ugarsko-hrvatskih velikaša toga doba, na položaj usorskog vojvode, znači da je, po shvaćanju suvremenika, ta funkcija nosila sa sobom i stvarnu vlast, kao i to da se u susjednim krajevima Hrvatske i Ugarske ta čast cijenila.

Funkcija i titula vojvode kod Južnih — i ostalih — Slavena je vrlo stara. Kao što joj i samo ime kaže, radilo se prvenstveno o funkciji vojnog karaktera, ali su njezini nosioci, zbog značaja vojne sile, uvijek bili u samom vrhu društvene hijerarhije. Nema sumnje da je tako bilo i u Bosni, još od prvih početaka političkog konstituiranja. Ipak, prvi, po tituli i po imenu poznati vojvode u Bosni, zabilježeni su tek u poveljama bana Ninoslava. U vrijeme vladanja Stjepana II i Tvrtka I, titula vojvode je uglavnom još uvijek rezervirana za nosioce funkcija vojnog značaja. Među svjedocima povelje obično se pojavljuje samo po jedan vojvoda. Konkretno, to su titule — velikog vojvode bosanskog, zatim posebnog (jednog ili više?) vojvode bosanskog, te vojvode usorskog. Ne zna se da li su već u prvoj polovini XIV st. postojale i vojvode humski i donjokrajski, ali se zna da su naslove vojvoda, bar povremeno, dobivali i gospodari pojedinih oblasti. Također nije sasvim jasno da li su, npr., usorski vojvode bili pretežno vojni funkcionari ili su, kao i ostali feudalni gospodari, objedinjavali i vojne i upravopolitičke djelatnosti. Do znatnijeg širenja ove titule dolazi u vrijeme kralja Dabiše, pa još jednom u početku prve vlade Tvrtka II. U tom procesu zapaža se tendencija da sve veći broj gospodara feudalnih oblasti uzima titulu vojvode. Time i titula vojvode postepeno gubi svoje prvotno, pretežno vojno, značenje i postaje jedan od najčešćih naslova koje nose svi ugledniji gospodari feudalnih oblasti. Najbolji pokazatelj širenja vojvodske titule je broj vojvoda među svjedocima povelja, odnosno među članovima državnog vijeća. U poveljama Stjepana II i Tvrtka I obično se javlja samo po jedan velikaš s ovom titulom. U vrijeme Dabiše, Ostoje, Tvrtka II i Tomaša taj se broj penje do tri ili četiri. U poveljama Stjepana Tomaševića, svjedoci su sve sami vojvode.

Najbliže analogije za instituciju usorskog vojvode predstavljaju: vojvoda bosanski, donjokrajski i humski. Uprkos ovim analogijama, mi ne možemo saznati stvarne »nadležnosti« usorskog vojvode. Dok, po imenu

101) GZM 1909, 446—448; Stojanović, op. cit., II, 162—165.

102) O Ivanu Gorjanskom vidi: F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić*, Zagreb 1902., gdje je doneseno i rodoslovlje obitelji knezova Gorjanskih.

103) Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjevjekovnoj Srbiji i Bosni*, I, Beograd 1955, 38—41.

poznate bosanske vojvode, pretežno vrše vojnu službu, to isto ne bismo mogli tvrditi i za humske i donjokrajske, pa ni za usorske.

Porijeklo institucije usorskog vojvode ne može se pouzdano utvrditi. U svakom slučaju ne treba isključiti mogućnost da bi to mogao biti ostatak nekadašnje cjelovite autarhične upravne strukture. Na takvo zaključivanje upućuje okolnost da usorskim vojvodama postaju članovi vlasteoskih rodova koji u ovim krajevima imaju duboke korijene, jer daju i (svakako, nasljedne) župane. Činjenica da i ugarskohrvatski kralj donekle priznaje ovu instituciju, također govori u prilog ovakvom zaključivanju. Uprkos tome, ne treba sasvim izgubiti iz vida ni mogućnost da je usorski vojvoda karika u organizaciji državne uprave koju su uveli bosanski vladari — u čitavoj bosanskoj državi.

Stvarna vlast i moć vojvoda u Usori također se ne može poblizje sagledati. Pogotovo nije moguće razlučiti vlast koja proističe iz same funkcije vojvode, od stvarne — političke i ekonomske — moći, koju neki velikaški rod (ili pojedinac) ima kao feudalni gospodar oblasti. Ako pokušamo nešto dokučiti iz konkretne političke moći pojedinih, po imenu poznatih, vojvoda, onda možemo tvrditi da su npr. Vlatko Tvrtković, a zatim i Vukmir i Vukašin Zlatonosović — i stvarno najmoćniji velikaši u Usori. Za Zlatonosoviće znamo da su imali status feudalnog seniora prema također moćnom rodu Dinjičića iz Podrinja. Da li je taj seniorat proizlazio iz položaja Zlatonosovića kao usorskih vojvoda ili je to rezultat nekih drugih — rodbinskih ili političkih odnosa, ne može se znati.

Prema stanju povijesnih vrela, danas je moguće identificirati četiri *vlasteoska roda iz kojih su potjecali usorski vojvode* — razumije se — u kronološkim okvirima koji su već naznačeni (1322—1463. g.): To su: Biloševići, Trebotići, Tihoradići, i Stančići. O svakom od ovih rodova treba nešto više reći, pogotovo iz razloga što posmatranje njihovih međnsobnih odnosa daje zanimljive rezultate koji donekle osvjetljavaju instituciju vojvodstva, a doprinose i općem upoznavanju feudalnih odnosa u Bosni.

Biloševići

1) Prvi poznati predstavnik ovoga roda je Vojko, spomenut kao »vojvoda Vojko i z bratijom«, te kao »Vojko vojvoda usorski i z bratijom« — oba puta među svjedocima od Usore, na dvije povelje bana Stjepana II iz vremena od 1326—1329.¹⁰⁴⁾ Jedan od njegovih predaka nesumnjivo je nosio ime Biloš, jer se Vojkov sin, Gojak Vojković 1380. g. naziva svjedokom »od Biloševića«.¹⁰⁵⁾

2) Knez Gojak Vojković »z bratijom« je na Tvrtkovoju povelji iz 1380. svjedok »od Bilošević«.¹⁰⁶⁾ Nema nikakve sumnje da je Gojak sin vojvode Vojka. Očito je da je u to doba prezime Bilošević bilo općepoznato i da je, osim Vojkovića, obuhvaćalo više drugih porodica ili ogranaka.

104) Vidi bilj. 90.

105) Vidi bilj. 91.

106) Vidi bilj. 90.

3) Za Ostoju Biloševića znamo samo po prezimenu sina Stipca, koje se jedanput naziva Ostojić, a drugi put Bilošević. Njegov rodbinski odnos prema Vojku nije moguće pobliže označiti. Vojko je, naime, imao više braće i sinova, a među njima je mogao biti i ovaj Ostoja.

4) Knez Stipac naveden je kao svjedok od Usore u dvije Dabišine povelje iz 1395. g. U jednoj, uz njegovu titulu i ime, stoji prezime Ostojić, a u drugoj — prezime Bilošević.¹⁰⁷⁾ Budući da za Biloševiče znamo ka- za prezime širega roda, opravdano je zaključivati da je prezime Ostojić nastalo po imenu Stipčeva oca.

Daljnji potomci ovih Biloševića ne mogu se prepoznati među velik- šima čija su imena poznata sa vladarskih povelja. Kao eventualni pripad- ci roda Biloševića mogli bi biti neki od Ostojića ili Stipanovića s povelj- kralja Ostoje, Stjepana Ostojića i Tvrtka II, ali to nije sigurno.

U slučaju da je Stipan Ostojić dvorski knez s povelje iz 1409. g.¹⁰⁸⁾ brat Stipca Ostojića — Biloševića, onda bi njegov sin mogao biti onaj Tvr- ko Stipanović, koji se javlja kao knez 1419, a kao vojvoda 1446.¹⁰⁹⁾ — Da- nije sasvim isključeno da je ovaj vojvoda Tvrtko Stipanović identičan usorskim vojvodom Tvrtkom Stančićem. Po tome, Stančići bi bili potomci Biloševića. Međutim, ovo izvođenje mora ostati u sferi konjektуре sve do- se ne budu mogla provjeriti i nekim drugim sredstvima.

Trebotići

1) Najstariji poznati trebotićki velikaš je već spomenuti župan Ivah- »z bratijom«. On je svjedok na dvije povelje bana Stjepana (iz 1326—1329) i u oba slučaja je zabilježena funkcija, odnosno titula (župan), ime, nap- mena da je predstavnik širega roda («z bratijom»), te oznaka da je »o- Trebotić«.¹¹⁰⁾ Iz ove formulacije se vidi da je ovdje riječ o već razgran- tom i dobro poznatom rodu čiji je neki predak nosio ime Trebota, Tribot ili sl.

2) Ivahnov sin je Tvrtko Ivahnić. On je kao »zvani moljeni« svjedo- na povelji bana Stjepana II iz 1333. zabilježen, bez oznake titule ili funkc- je — u društvu s usorskom i solskom vlastelom. U zavjernici bana Tvrtka iz 1357. upisan je samo kao »vojevoda Tvrtko«, a u banovim poveljama iz 1366, 1367. i 1373. kao vojvoda, među svjedocima »Od Usore«.¹¹¹⁾ T) ba- paziti da u ovim poveljama nisu bili nominalno izdvojeni svjedoci od Tr- botića nego su svrstani među svjedoke od Usore. Da je ovaj vojvoda Tvr- ko uistinu trebotićki velikaš, potvrdit će se po njegovom sinu Vlatku Vo- vodiću Tvrtkoviću, koji je nekada i nominalno svjedok od Trebotića, a- drugim slučajevima — svjedok od Usore.

Za našu temu posebno je važno zapaziti da je trebotićki velikaš, s- župana iz Podrinja, postao usorski vojvoda, naslijedivši na tome položaj- Vojka Biloševića.

107) Miklosich, op. cit., 224—225; 226—227.

108) Stojanović, op. cit. I, 437—439.

109) Stojanović, op. cit., I, 557—562; Miklosich, op. cit., 438—440.

110) Thallóczy, *Studien*, 7—8 i 14—15.

111) Vidi bilj. 93.

3) Tvrtkov brat i nasljednik oca Ivahna u županskoj časti bio je Novak (Ivahnić). On je među svjedocima Tvrtkove povelje iz 1357. spomenut u slijedećem kontekstu: »...Vojevoda Tvrtko i njegov brat župan Novak«. ¹¹²⁾

Moglo bi se pomišljati, ali se do daljnjega ne može dokazati, da je trebotički župan Ivahn imao i još jednoga sina (trećega) — Ivahna Ivanovića, koji je na Tvrtkovim poveljama iz 1353. spomenut kao svjedok bez titule, a 1354. i 1357. kao tepčija. ¹¹³⁾

4) Tvrtkov sin je Vlatko. On je 1378. zapisan kao Vlatko Vojvodić, bez oznake titule i funkcije;

1380 — kao vojvoda, svjedok »od Tribotić«;

1390 — kao »Vlatcho vaivoda de Usora«;

1391—2 kao Vlatko Tvrtković, vojvoda Usore;

1392 — kao vojvoda Vlatko Tvrtković, svjedok od Tribotića;

1392 — kao vojvoda Vlatko Usorski;

1394 — kao »palatinus Vlatko a Tribotio«;

1399 — kao vojvoda Vlatko Tvrtković;

1399 — kao vojvoda Vlatko Tvrtković. ¹¹⁴⁾

5) Ne može se do kraja provjeriti, ali treba računati da bi Vlatkov sin mogao biti — Vučihna Vlatković, koji fungira kao svjedok s titulom kneza — 1392, a kao vojvoda i svjedok od Usore na dvije povelje kralja Dabiše iz 1395. ¹¹⁵⁾ Osim prezimena, na trebotičko porijeklo upućuje i njegovo mjesto među svjedocima od Usore. Ipak, zbunjuje okolnost da Vučihna nosi titulu vojvode još za života svog (eventualnog) oca Vlatka. Ne zna se pouzdano ni to da li je Vučihna bio usorski vojvoda ili je samo nosio titulu vojvode. S druge strane, okolnost da poslije Vlatkove smrti (negdje 1399—1400) čast usorskih vojvoda prelazi na Tihoradiće—Zlatonosoviće, kao da indicira na Vlatkov pokušaj da tu funkciju osigura sinu (?) Vučihni još za svoga života. Kako o Vučihni, poslije 1395. nema nikakva spomena, to se mora pretpostaviti da je ubrzo i umro, i da je tako Vlatkov pokušaj ostao bezuspješan.

6) Trebotički velikaš je i Goisav Obradović, koji je, zajedno sa županom Ivahnom, bez oznake funkcije i titule, zabilježen kao svjedok »od Trebotić«, na povelji iz 1329. g. ¹¹⁶⁾ Njegovi eventualni potomci ne mogu se razabrati među poznatim imenima velikaša na poveljama zbog toga što su imena(i prezimena) Obrad i Goisav česta u srednjovjekovnoj Bosni. Potencijalni rođak Goisava bio bi knez Vladislav Obradović, svjedok na poveljama iz 1353, 1354. i 1357. g. ¹¹⁷⁾ i Budislav Gojsalić, svjedok na povelji iz 1332. ¹¹⁸⁾ Razlozi zbog kojih smatram da Goisav (Obradović) i župan Ivahn pripadaju istome rodu proizilaze iz navoda povelje (od Trebotića).

112) Thallóczy, *Studien*, 25.

113) Thallóczy, *Studien*, 17—18, 19—20, 23—24, 25.

114) Vidi bilj. 94.

115) Vidi bilj. 95.

116) Thallóczy, *Studien*, 14—15.

117) Thallóczy, op. cit., 17—18, 19—20, 21—22, 23—24, 25.

118) Stojanović, op. cit., I, 43—45.

7) Među trebotičke velikaše izričito se uvrštava i Dragić Poznanović. On je 1392. g. župan i, zajedno s usorskim vojvodom Vlatkom Tvrtkovićern, svjedok od Trebotića.¹¹⁹⁾ Zbog rijetkog imena treba računati da od ovih Poznanovića potječe i naziv današnjeg sela istoga imena u širem području Osača (Poznanovići).¹²⁰⁾ Nema direktnih podataka po kojima bismo mogli prepoznati neke od direktnih predaka ili potomaka ovoga župana. O vjerojatnosti rodbinskih veza s ostalim trebotičkim velikašima govoriti ću kasnije.

Ne zna se ništa поближе o rodu Nikole Kučlatovića, dvorskog kneza (magister aulae) kralja Ostoje, koji figurira kao pristav od dvora na povelji iz 1417. g.¹²¹⁾ S obzirom na to da njegovo prezime upućuje na Podrinje i oblast Trebotića, nije isključeno da i on pripada nekom ogranku gospodujućeg velikaškog roda u toj oblasti.

Dinjičići

Ogranak Trebotića su i Dinjičići. Oni su se, počevši od kraja XIV stoljeća, razvili u relativno moćne feudalne gospodare s posjedima u srednjem Podrinju. O njima nešto opširnije govorim u jednom drugom radu, a ovdje donosim samo spisak članova koji su ostavili traga u pisanim izvorima.

1) Župan Dinjica je 1378. g. svjedok na povelji kralja Tvrtka.¹²²⁾ Zna se da je Dinjićinoj ženi bilo ime Katalena.¹²³⁾

2) U povijesnim izvorima zabilježen je i jedan Dinjićin brat, ali bez navođenja imena (1380. g.). Po formulaciji teksta u izvoru čini se da je Dinjićine braće bilo više.¹²⁴⁾

3) Župan Dragiša je, kako izgleda, najstariji Dinjićin sin. U bosanskom državnom vijeću sudjeluje: 1400. g. — kao svjedok »od Podrinja«, a zatim kao župan i 1420, 1421. i 1426. g.¹²⁵⁾

4) Drugi Dinjićin sin je Kovač. On je, već 1399. g. — kao knez, svjedok na dvije Ostojevine povelje; 1419. g. je opet svjedok s titulom vojvode.¹²⁶⁾

5) Knez Vladislav bio je treći sin župana Dinjice. U povijesnim vrelima spomenut je samo jedanput — kao svjedok na povelji Tvrtka II 1405. g.¹²⁷⁾

6) Četvrti Dinjićin sin, knez Pavao, spomenut je samo dvaput — u dubrovačkim izvorima (1424. i 1428. g.).¹²⁸⁾

7) Pokrajac, sin župana Dragiše, zabilježen je u (dubrovačkim) izvorima samo jedanput — 1426. g.¹²⁹⁾

119) Šumin, op. cit., 95—98.

120) Osat je ime predjela i stare župe u bosanskom Podrinju, na području današnje općine Srebrenica.

121) Ljubić, *Listine* VII, 240.

122) Stojanović, op. cit., I, 82.

123) Dinić, op. cit., 45.

124) Dinić, op. cit., 41, bilj. 15.

125) Miklosich, op. cit., 247—250; Stojanović, op. cit., I, 503—504; i 504—505; GZM — Arheologija 1971, 353—360.

126) Stojanović, op. cit., I, 421—426 i 554—557; Dinić, op. cit., 42.

127) Stojanović, op. cit., I, 490—495.

128) Dinić, op. cit. 42, bilj. 18.

129) Na istom mjestu.

8) Petar, sin Kovačev, poznat pod prezimenom Kovačević, bio je vrlo ugledan feudalni gospodar svoga doba u Bosni. Zna se da je titulu vojvode nosio još od 1436. g. (a možda i od prije — već od smrti svoga oca). Svjedok je na povelji kralja Tomaša iz 1446. g. Poginuo 1455. g. kod Srebrenice u borbi protiv vojske srpskog despota Đurđa Brankovića.¹³⁰⁾

9) Drugi Kovačev sin je Tvrtko. On sudjeluje u radu zbora velikaša 1451. g. — kao knez, a 1461. g. — kao vojvoda. Poginuo je 1463. g. Njegova udovica nepoznatog imena spominje se u Dubrovniku 1464. g.¹³¹⁾

10) Ivaniš je bio treći Kovačev sin. O njemu se ne zna ništa pobliže, ali su zabilježena njegova djeca kao izbjeglice u Dubrovniku 1464. g.¹³²⁾

Osim ovih, po imenu poznatih članova roda Dinjičića, zna se da je — u trećem deceniju XV stoljeća — i Dinjičića druge rodbine bilo u Osatu.¹³³⁾ Ne zna se kako su dvojica Dinjičića bila dospjela među Pavlovića vlastelu (Žarko, spomenut 1442. i Vukić — 1454. g.¹³⁴⁾ Zanimljivo je da nijedan velikaš iz roda Dinjičića nije postao usorskim vojvodom. Titule vojvoda, koje su imali Kovač, Petar i Tvrtko, predstavljale su samo uobičajene naslove feudalnih gospodara svoga doba.

Razloge zbog kojih smatram Dinjičiće ogrankom Trebotića iznio sam u posebnoj raspravi. Ovdje samo ukazujem na okolnosti da su oba roda (nasljedni) županski rodovi u Podrinju, da su im oblasti identične i da su oba vrlo razgranata. Ovakva situacija očito pokazuje da je riječ o jednom rodu s više ogranaka.

Tihoradići

O Tihoradićima pisao sam nešto opširnije u posebnom članku. Ovdje, radi bližeg uvida u status usorskih vojvoda, donosim samo osnovni spisak poznatih članova ovoga roda.

1) Vitan Tihoradić je pristav na povelji bana Stjepana II iz 1326—1329. g., zatim svjedok »od Usore« s titulom kneza — na povelji iz 1329, te ponovno — svjedok na povelji iz 1333. g. Po prezimenu je jasno da je Vitanovu ocu ili nekom daljnjem pretku bilo ime Tihorad.¹³⁵⁾

2) Divoš Tihoradić je očito Vitanov brat. Spomenut je — bez oznake titule, funkcije i porijekla — kao svjedok, odnosno kao pristav na poveljama iz 1332. i 1333. g.¹³⁶⁾

3) Tihčin, Vitanov sin, nalazio se 1345. g. među »nobiles et iupani«, bana (Stjepana II (Tichinus filius Vitani); na Tvrtkovoju povelji 1367 — on je svjedok od Usore sa titulom kneza.¹³⁷⁾

130) Dinić, op. cit., 42; Miklosich, op. cit. 438—440.

131) Stojanović, op. cit., 120, 164; Dinić, op. cit., 42—43.

132) Dinić, op. cit., 42—43, bilj. 25.

133) Današnja sela Purtići, Krnjići i Parabuče u Osatu kod Srebrenice nose svoja imena po rođacima i dvorjanima Dragiše Dinjičića (Dinić, op. cit., 34).

134) Stojanović, op. cit., II, 102, 150—151.

135) Thallóczy, *Studien*, 7—8 i 14—15; Stojanović, op. cit., I, 45—47. Moj članak o Tihoradićima objavljen je u »Slovu«, časopisu Staroslavenskog instituta u Zagrebu 1976, 231—239.

136) Stojanović, op. cit., 43—45 i 45—47.

137) Thallóczy, *Studien*, 229—231; 26—27.

4) Miloš Divošević, sin Divošev, — svjedok je samo na jednoj Tvrtkovo-voj povelji — kao knez (1357. g.)¹³⁸⁾

5) Drugi Divošev sin je Sladoje Divošević. U povelji iz 1357. zaveden je kao knez (i Milošev brat). God. 1366. on je i nominalno svjedok od Usore s titulom tepčije, isto kao i na povelji iz 1367. g.¹³⁹⁾ Sladojevo ime nalazi se i na Tvrtkovo-voj povelji Stjepanu Rajkoviću (oko 1373. g.)¹⁴⁰⁾

6) Dobroslav Divošević je, kako izgleda, najmlađi Divošev sin. Kao knez i svjedok od Usore, zapisan je u poveljama iz 1380. g. i 1392. g. a bez oznaka oblasti koju zastupa, još — na dvije Dabišine povelje (1392. i 1393.)¹⁴¹⁾

7) U treću poznatu generaciju Tihoradića spada Tihčinov sin Juraj Tihčinović. On je spomenut samo na jednoj povelji kralja Dabiše iz 1392. g., i to sa titulom župana.¹⁴²⁾

Od četvrte generacije Tihoradića poznati su:

8) Vukašin Zlatonosović, sin Jurja (Tihčinovića). On je zapisan kao svjedok s titulom kneza na dvjema poveljama iz 1399, a poznat je i iz drugih izvora. Poslije smrti brata Vukmira (1424. g.) postaje vojvoda. Svjedok je još na povelji iz 1426. g., a umro je ili poginuo oko 1430. g.¹⁴³⁾

9) Vukmir Zlatonosović je već 1400. g. vojvoda i svjedok od Usore, a kao vojvoda svjedok je i na poveljama iz 1420. i 1421. g. Na Ostojinoj (latinskoj) povelji Mlečanima iz 1404. g. on je zapisan kao »vayvoda Vochoimir Jurievich«.¹⁴⁴⁾ Kao vojvoda iz Usore pojavljuje se odmah poslije posljednjeg spomena (smrti?) Vlatka Tvrtkovića (1399.).

10) Vlač Zlatonosović je poznat samo po jednom arhivskom podatku iz 1403. g. Misli se da je u kosovskoj bici 1389. g. pao u tursko ropstvo, pa su ga (braća?) Vukašin i Vukmir pokušavali tražiti preko Dubrovčana.¹⁴⁵⁾

11) Stipan Zlatonosović bio je iste sudbine kao i Vlač.¹⁴⁶⁾

Daljnji descendenti Tihoradića nisu pobliže poznati. Tek u vrijeme kralja Stjepana Tomaševića pojavljuje se u državnom vijeću još jedan Tihoradić.

12) Vukić Tihčinović spomenut je kao vojvoda na dvije povelje Stjepana Tomaševića (1461. g.)¹⁴⁷⁾ Konkretni stupnjevi srodstva između Tihčina i Vukića ne mogu se rekonstruirati.

138) Thallóczy, op. cit. 25.

139) Thallóczy, op. cit., 25; Stojanović, op. cit., I, 72—74.

140) Šumin, *Hrvatski spomenici* 85—86.

141) Thallóczy, GZM 1897, 183—191; Stojanović, op. cit., 172—175; Šumin, op. cit., 95—98; Stojanović, op. cit., 177—178.

142) Stojanović, op. cit., 172—175.

143) Stojanović, op. cit., 421—423 i 424—426; GZM — Arheologija 1971, 353—356.

O Zlatonosovićima najisrcpniji pregled dao je M. Dinić u često citiranoj studiji *Za istoriju rudarstva*, I, 38—41.

144) Miklosich, op. cit., 247—250; Stojanović, op. cit., 503—504 i 504—508; Ljubić, *Listine V*, 39—40.

145) Jorga, *Notes*, 89; Dinić, op. cit., 39.

146) Ibidem.

147) GZM 1909, 446—448. Zbog višekratnog prepisivanja ime je navedeno u korumpiranom obliku kao Vukić Mićinović. Međutim, komparacija s drugom Tomaševića poveljom iz iste godine nesumnjivo pokazuje da je riječ o Vukiću Tihčinoviću.

Ovaj rod se iznenadno pojavljuje sredinom XV stoljeća, kao nosilac titule usorskih vojvoda. Poznat je, zapravo, samo jedan usorski vojvoda iz ovoga roda, i to je dovoljno da se, zbog faktora nasljednosti, računa sa starijom, što znači — sa razgranatošću i rodbinskim vezama s ostalim rodovima koji su davali usorske vojvode.

1) Tvrtko Stančić naveden je kao svjedok s titulom vojvode na Tomaševoj povelji iz 1444. g. Iz drugih izvora zna se da je nosio naslov usorskog vojvode i da je bio živ još 1457. i 1458. g. Grčki pisac Halkondil kaže da je poginuo u borbi s Turcima 1463. g.¹⁴⁸⁾

Isto mjesto u spisku svjedoka na povelji, zatim ista titula i ime, navodi na pomisao da je ovaj Tvrtko Stančić identičan s Tvrtkom Stipanovićem, svjedokom na Tomaševoj povelji iz 1446. g.¹⁴⁹⁾ Međutim, to nije sasvim sigurno, jer se Tvrtko Stipanović pojavljuje kao knez već na povelji iz 1419. g.¹⁵⁰⁾ Raspon političke djelatnosti za jednog (bosanskog) velikaša izgleda malo preširok (1419—1463), iako nije i nemoguć. Osim toga, ostalo bi bez bližeg objašnjenja i prezime Stančić.

2) Tvrtko je imao brata Gašpara, koji je poznat samo po jednom dubrovačkom izvoru iz 1444. g.¹⁵¹⁾

Nema sumnje da je Tvrtko imao i druge braće ili rođaka, jer se u citiranoj povelji i kod njegova imena nalazi dodatak »i z bratijom«, ali o njima ne znamo ništa.

Uže teritorije koje su ovi »vojvodski« rodovi držali kao feudalni gospodari moguće je samo djelomično odrediti. Za Trebotiće se moglo utvrditi da je to bio Osat i porječje Zelenog Jadra;¹⁵²⁾ Tihoradići se susreću oko Srebrenika, ali u vrijeme Zlatonosovića dopiru i do Zvornika. Korisno je ukazati da se uz donji tok rijeke Tinje nalazi selo Vitanovići; zbog relativno rijetkog imena sklon sam povezati ime ovoga sela sa imenom Vitana Tihoradića. Manje je sigurno dovoditi u vezu ime sela Bjeloševac, nedaleko od Teočaka, s imenom Biloš — Bilošević, ali svakako ga treba imati u vidu. — Stančići se spominju u Perinu na Drinjači, ali su, bez sumnje, imali i drugih posjeda u širem Podrinju.

Nasljednost vojvodske časti vidljiva je kod Trebotića — u prvoj lozi (otac — sin — unuk) i kod Zlatonosovića — u pobočnoj (brat — brat). Ovi konkretni odnosi, doduše, ukazuju na tendenciju nasljeđivanja, ali, s druge strane, ne mogu objasniti činjenicu da čast usorskog vojvode često prelazi iz roda u rod, i to bez zamjetljivih političkih potresa. Objašnjenje ove pojave, kako mislim, leži u međusobnom srodstvu, nominalno različitih, vojvodskih rodova. Tako su rodbinski odnosi Zlatonosovića, Tihoradića, Dinjičića i Trebotića — zasvjedočeni i konkretnim historijskim podatkom. Okolnost da se u poveljama navode predstavnici rodova po imenima (Trebotići, Biloše-

148) Stojanović, op. cit., II, 115—117; Dinić, op. cit., 43—44.

149) Miklosich, op. cit., 438—440.

150) Stojanović, op. cit., I, 557—562.

151) Dinić, op. cit., 43—44.

152) Poseban rad o Trebotićima i Podrinju predao sam na objavljivanje u Glasnik Zemaljskog muzeja (Arheologija).

vići), i to samo u okviru Usore, pokazuje da je riječ o relativno osamostaljenim ograncima jednoga roda. A (jednaka) prava tih ogranača već su davno morala biti određena. Za konkretne slučajeve izbor je vjerojatno vršen između članova jedinstvenog roda, slično kao i kod ostalih velikaških rodova, kod humskih i donjokrajskih vojvoda, vladarskog roda Kotromanića i sl.

Ovi, bar donekle razjašnjeni, odnosi, otkrivajući dosada malo poznatu a dugotrajnu političku djelatnost jednoga razgranatog velikaškog roda, bacaju novo svjetlo na opće političke i društvene odnose u feudalnoj Bosni. Pri tome u Usori nisu se mnogo razlikovale od onih u Donjim Krajevima: stari usorski vlasteoski rod nepoznatog imena, ali sa više poznatih ogranača, zauzimao je sličnu poziciju u Usori, kao što su je imali Hrvatinići u Donjim Krajevima.

Među *velikašima koji su u ispravama i formalno označeni kao usorski, ima nekoliko pojedinačnih imena*, o kojima se ne može ništa pobliže kazati. Bit će od koristi, ipak, zapažanje da njihov mali broj upućuje na vjerojatnost da i oni pripadaju vladajućim rodovima, a ne posebnim velikaškim kućama o kojima se ništa više ne zna. Takvi »Usorani« su:

- Branoš Čerpnjić »z bratijom«, svjedok »ot Usore« na povelji bana Stjepana II iz 1326—1329. g.¹⁵³⁾
- Knez Juraj Dobrosravić »z bratijom«, svjedok »ot Usore« na povelji bana Tvrtka iz 1367. g.¹⁵⁴⁾
- Tvrtko Čekanović »z bratijom«, svjedok »ot Usore« na istoj Tvrtkovojoj povelji (iz 1367. g.).¹⁵⁵⁾

Solska vlastela

Kako je prije polovine XIV stoljeća oblast Sol praktično već bila uključena u Usoru, to je, radi cjelovitosti, potrebno nešto kazati i o solskoj vlasteli. Ovdje smo u situaciji da iz originalnih isprava znamo samo za dva imena — koja se direktno nazivaju solskim. To su: župan Budoš »i z bratijom« (u dvije povelje bana Stjepana II iz 1326—9. g.)¹⁵⁶⁾ i čelnik Hlap (u jednoj povelji iz 1326—1329. g.)¹⁵⁷⁾ Hlapove potomke možemo pratiti kroz nekoliko generacija, dok o Budoševim potomcima ne znamo gotovo ništa. Ipak, jedan detalj, koji ću istaknuti kasnije, kao da potvrđuje da su Budoš i Hlap članovi istoga roda.

Spisak poznate solske vlastele izgledao bi ovako:

1) Župan Budoš »i z bratijom« svjedok je »ot Soli« na povelji bana Stjepana iz 1326—1329, te ponovno s istom titulom i oznakom porijekla na povelji iz 1329. g.¹⁵⁸⁾ Po županskom naslovu može se zaključiti da Budoš pripada starom vlasteoskom rodu.

2) Čelnik Hlap, također »z bratijom«, svjedok je »ot Soli«, zajedno s Budošem, na povelji iz 1326—1329. g. U drugoj povelji Hlap je, bez oznake

153) Thallóczy, op. cit., 7—8.

154) Thallóczy, op. cit., 26—27.

155) Ibidem.

156) Thallóczy, op. cit., 7—8 i 14—15.

157) Thallóczy, op. cit. 7—8.

158) Vidi bilj. 156.

titule, svrstan među vlastelu srednje (uže) Bosne ili Bošnjane. U trećoj povelji, iz 1332. g., Hlap je zapisan s titulom čelnika, ali mu oblast nije navedena, kao ni za druge svjedoke.¹⁵⁹⁾ Zbog nasljednosti županske časti u jednom rodu i činjenice da jedan od Hlapovih potomaka nosi titulu župana, zaključujem da su čelnik Hlap i župan Budoš pripadnici istoga vlasteoskog roda.

3) Treba računati s mogućnošću koju nije moguće do kraja provjeriti da je Ivan Budisalić, svjedok, bez oznake titule i porijekla, na povelji iz 1332. g. — sin solskog župana Budoša. Osim prezimena, na ovakav zaključak upućuje i njegovo mjesto u spisku svjedoka, odmah iza čelnika Hlapa.¹⁶⁰⁾

4) Radosav Hlapović je svjedok »zvani moljeni« na povelji bana Stjepana iz 1333. g. I većina ostalih svjedoka na ovoj povelji, pisanoj pod Srebrenikom, su Usorani u najširem smislu. Njegova titula na listini nije navedena, ali se po prezimenu vidi da je Hlapov sin.¹⁶¹⁾

5) Šćitko Hlapović je jedan od pristava na gore citiranoj povelji. I on je, bez sumnje, Hlapov sin.¹⁶²⁾

6) Treći Hlapov sin je Pribislav Hlapović, zabilježen kao jedan od vlastele i župana, na povelji iz 1345. g. Na povelji iz 1351. g. zapisan je, među »pristavima i svjedocima« od Usore«, kao Pribislav Hlapotić. Zanimljivo je da su na ovoj povelji predstavnici Usore sve sami solski velikaši.¹⁶³⁾

7) Stipoje Čelničić je četvrti Hlapov sin. On je, doduše, 1345. zabilježen kao Stephanus chelnik, ali je 1351. već jasno zapisan kao Stipoje Čelničić »i z bratijom«, među »svidocima i pristavima« od Usore.¹⁶⁴⁾ U Tvrtkovoj povelji iz 1367. nosi titulu kaznaca, nalazi se na čelu grupe svjedoka »ot Usore«, a, osim toga, vrši i funkciju pristava.¹⁶⁵⁾

8) Poručen Pribislavić je svjedok od Usore na listinama iz 1351. i 1367.¹⁶⁶⁾ U drugoj povelji Poručen nosi naslov župana, pa po tome saznajemo da su i Hlapovići županski rod, dakle stara solska vlastela, a ne došljaci iz vremena ugarskog vrhovništva u Usori i Soli. Po tome, također, zaključujemo da su Hlapovići isti rod sa županom Budošem.

Potomci Hlapovića ne mogu se iz raspoloživih povijesnih izvora prepoznati među bosanskim velikašima. Korisno je, ipak, napomenuti da izumrće čitavog roda, pa ni njegova degradacija u nižu vlastelu ne izgledaju vjerojatnim.¹⁶⁷⁾

159) Thallóczy, op. cit., 7—8 i 14—15; Stojanović, op. cit., I, 43—45.

160) Stojanović, op. cit., 43—45.

161) Stojanović, op. cit., 45—47.

162) Ibidem.

163) Thallóczy, op. cit., 229—231 i 17—18.

164) Ibidem.

165) Thallóczy, op. cit., 26—27.

166) Thallóczy, op. cit., 17—18 i 26—27.

167) Po smislu jednog pasusa poznatog ugovora u Tati iz 1426. g. proizilazilo bi da su Hlapovići (Halap) u to vrijeme već bili izumrli i da su njihove zemlje devolucijom prešle u ruke vladara (hrvatsko-ugarskog kralja). Ovo, ipak, ne treba uzeti za gotovu činjenicu, jer se u istom kontekstu govorio i o Dinjičićima kao izumrlom rodu, iako se zna da su oni držali svoje posjede sve do propasti bosanske države. (Thallóczy, Glasnik Zemaljskog muzeja Sarajevo, 1893, 182).

Radi cjelovitosti potrebno je spomenuti da su povremeno i *neki drugi velikaški rodovi* uspijevali da se domognu feudalnih oblasti ili vlastelinstva u Usori. Međutim, koliko se može zaključiti, ove pojave su bile efemernog karaktera. Tako se, npr., zna da su Dabišići, polovinom XIV stoljeća, imali velike posjede na Drini i Usori; ima osnova zaključivati da je među tim posjedima, osim vlastelinstava, bilo i čitavih feudalnih oblasti. Karakter feudalne oblasti imao je privremeni posjed Hrvoja Vukčića u Podrinju, isto kao i zemlje Radivoja Kotromanića u zapadnoj Usori. Osim velikog posjeda bosanske biskupije u Nenavištu, na području Usore mogu se registrirati još neka vlastelinstva: Grgura Hrvatinića (Jakeš i Modriča), Stjepana Rajkovića (Brložnik), braće Semković (Jelšavica), Stjepana Ratkovića — u kotaru »vlasti« grada Teočaka i sl. O svemu tome bilo je više govora u izlaganju o topografiji pojedinih usorskih župa ili oblasti.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VOJVODEN VON USORA UND DER POLITISCHE STATUS USORAS WÄHREND DES MITTELALTERS

In der kurzen Einführung werden elementare Auskünfte über den politischen und territorialen Begriff Usora gegeben, das als ein grosses und wichtiges Gebiet im bosnischen Staat durch das ganze Mittelalter galt.

In der Erforschung der politischen Physiognomie dieses Gebietes wird vor allem über dem ethymologischen und historischen Inhalt des Begriffes »Usora« gesprochen. Beim Versuch der Erklärung der Bedeutung des Wortes, kommt vor allem das altslawische Adjektiv V,SOR' in Betracht, das soviel wie »grob«, »scharf«, aber auch »stolz« bedeutet. Davon kommt das moderne serbokroatische Wort »osoran«.

Zu dem Dilemma ob das Gebiet Usora älter ist als der Gau desselben Namens, ist es kaum möglich etwas Bestimmtes zu behaupten. In der historischen Ausdehnung des Gebietes kommt es in der ersten Hälfte des XIV Jahr. zu einer Verschmelzung des mittleren Podrinje und des Gebietes Soli mit Usora.

Innerhalb der territorialpolitischen Organisation kann hier ein vorläufiges Verzeichnis der frühfeudalen Gauen in der Usora vorgeschlagen werden (angefangen vom Westen zum Osten): Maglaj, Usora, Nenavište, Koraj, Bijeljina. Im benachbarten Soli kommen folgende Gauen vor: Gornja Spreča, Sol (oder Srednja Spreča) und Donja Spreča; in Podrinje: Sapna (oder Podrinje im engeren Sinne), Birać, Osat. Für jeden Gau werden schriftliche Quellen angegeben — soweit sie vorhanden sind. Der Autor gibt Auskunft über die Verwaltungseinteilung während des späten Feudalismus und der türkischen Zeit, weiterhin über das Nachleben ethologischer Elemente, über die Burgen, Wirtschaftszentren usw.

Es wird auch von den feudalen Regionen gesprochen, die sich vom XIII bis zum XV Jahrh. in diesem Gebiet, ohne besondere Rücksichtnahme auf die ältere Gauorganisation, geformt haben. Einheimische Feudalherren waren vor allem verschiedene Zweige eines alten Magnatenstammes, dessen ursprünglicher Name uns nicht überliefert wurde. Seine Nachkommen sind unter den Familiennamen Trebotić, Bilošević, Tihoradić, Tihčinović, Divošević, Zlatonosović, Dinjčić usw. bekannt. Ueber die anderen Feudalgebiete, die vom kürzeren Dauer und kleinerem Umfang waren, sind historische Data noch weniger ausgiebig. Das Verhältnis Usoras zu Bosnien kann in den älteren historischen Zeitabschnitten nicht voll verfolgt werden. Es ist nur soweit bekannt dass es bereits im XII

Jahrh. zu einer bestimmten Vereinigung gekommen ist. Spätere Spaltungsversuche wurden nur von Ungarn unternommen, sie waren jedoch kurzfristig. Seit dem XIII Jahrh. bis zum Ende der bosnischen Freiheit, bleibt der Grossteil Usoras in den Grenzen des Staates, und sein Name erscheint ständig im offiziellen Königstitel.

In der politischen Organisation (Vojvoda, Kaznac, Tepčija), die sich bis zur Reorganisation König Tvrtko's erkennen lässt, ist eine Ähnlichkeit mit dem engeren Bosnien ersichtlich.

Im zweiten Teil des Artikels wird über die Vojvoden von Usora gesprochen: es wird die Liste einzelner Personen während des XIV und XV Jahrhunderts, ihre Abstammung, der geschichtliche Verlauf der Institution, und ihre Eigenschaft, angegeben.

Um den Charakter und Erlassenschaft der Institution der Usoraer Vojvoden näher zu beleuchten, werden am Ende des Artikels kurze Genealogien der Usoraer Magnatengeschlechter, aber auch jener in Podrinje und Soli beigefügt.